

STUDIM KRAHASUES

POTENCIAL TRANSFORMUES I RINISË NË PROCESET E INTEGRIMIT NË BE
DHE
BALLKANI PERËNDIMOR PAS PANDEMISË SË SHKAKTUAR NGA VIRUSI
COVID-19

Co-funded by
the European Union

STUDIM KRAHASUES

POTENCIAL TRANSFORMUES I RINISË NË PROCESET E INTEGRIMIT NË BE DHE BALLKANI PERËNDIMOR PAS PANDEMISË SË SHKAKTUAR NGA VIRUSI COVID-19

AUTORI:

Dragan Sreqković

Ky publikim është i formuar me mbështetjen e Bashkimit Evropian. Përmbajtja e këtij publikimi është përgjegjësi posaçërisht e Qendrës për kërkime, transparencës, dhe përgjegjësisë - CRTA, dhe nuk reflekton domosdoshmërisht pikëpamjet e Bashkimit Evropian.

PËRMBAJTJA

Hyrje	6
Metodologjia e hulumtimit	7
Gjetjet kryesore	8
Rezultatet e hulumtimit	9
Të rinjtë e Ballkanit Perëndimor - politikat publike dhe mekanizmat e pjesëmarrjes	9
Të rinjtë e Ballkanit Perëndimor - vlerat themelore	10
Të rinjtë e Ballkanit Perëndimor dhe BE	11
Mekanizmat e pjesëmarrjes së të rinjve në Ballkanin Perëndimor	11
Një pamje e thelluar për pjesëmarrjen e të rinjve të Ballkanit Perëndimor në vendimmarrje	19
Kuptimi i pjesëmarrjes së të rinjve	19
Motivimi - çfarë e inkurajon pjesëmarrjen e të rinjve?	21

Pjesëmarrja e të rinjve – mjetet, format, dhe institucionet	23
COVID-19 kriza dhe pjesëmarrja e të rinjve	26
Të rinjtë e Ballkanit Perëndimor dhe BE -	
Vlerat e përbashkëta dhe më pak të përbashkëta	28
Përfundime dhe referenca	29
ANEKS I - Pyetësori për vlerësimin	32
ANEKS II - Udhëzues për intervistë	33
ANEKS III - Referenca	36

HYRJE

Do të doja që të rinjtë në Ballkanin Perëndimor të jenë më të lidhur, të shkëmbejnë më shumë përvoja dhe njohuri. Kjo është shumë e rëndësishme sepse të rinjtë në Ballkanin Perëndimor, për fat të keq, nuk dinë mjaftueshëm për njëri-tjetrin. Vitet tragjike të nëntëdhjetës na kanë ndarë. Kemi plotë brenga të përbashkëta dhe probleme të cilat mund ti zgjidhim së bashku ose të paktën të ndihmojmë në realizimin e ndryshimeve pozitive.

I anketuari nga Serbia

Kaq shumë po ndodh në Ballkanin Perëndimor dhe ne do të donim që shumë gjëra të mos kishin ndodhur kurrë. Historia, bukuria, përleshjet, (e kundërvëna) identitetet, rrëfimet e përhershme, problemet e pazgjidhura dhe traumat e thella pulsuese - të gjitha të përqendruara në një rajon. Historia është tani, ajo po ndodh para syve tanë, ne e përjetojmë dhe e formojmë duke folur. Po përpiqemi të kuptojmë të tashmen tonë, por po jetojmë në të kaluarën. Shikojmë pandërprer pas, nuk mund të lirohemi nga bishtat, duke i tërhequr dhe bllokuar dyert e të kaluarës të cilën duam ta mbyllim. Nuk mundemi ta nisim nga fillimi, ta mbyllim atë derë dhe të vazhdojmë përpara. Ku përpara? Duket se rruga jonë e përbashkët është e caktuar - po shkojmë drejt Evropës, edhe pse jemi në Evropë. Gara në mes dy Evropave në mendimin tonë është edhe një paradoks. Në një rast kam fluturuar prej Beogradit (Serbisë) për Brisel (Belgji) përmes Cyrihut (Zvicra). *Pse po vini në Evropë?* Më pyeti doganieri në aeroportin në Cyrih. *Asnjëherë nuk e kam lënë?! Thash, pak i hutuar.* Njëri nga të shqyrtuerit e ka vërejtur në rrjedhim duke krahasuar nivelin e efortit të cilin një i ri mesatar duhet ta investoj për ta mbritur dhe gjën më të vogël me nivelin e efortit të një të riu mesatat prej BE'së: *Egziston ajo fjalë „struggling“ e cila i pasqyron të gjitha ndjenjat e rinisë shqiptare; rinisë e cila është e kufizuar me faktin se është në Evropë, por jashtë saj.*

Gjashtë shoqata të Ballkanit Perëndimor (BP6) - Shqipëria, Bosnja dhe Hercegovinë, Kosova*, Mali i zi, Maqedonia e Veriut dhe Serbia janë në rrugën drejt Bashkimit Evropian. Demokracizimi i Ballkanit Perëndimor është në të njëjtën kohë edhe rrugë edhe qëllim. Ishte proces i gjatë por do të zgjatë akoma dhe më gjatë. Në fund, kur të tregohen rezultatet e luftës për demokraci, rajoni jonë do të jetë më ndryshe se tani. Atë do ta udhëheqin njerëzit e tjerë, ndoshta më të mirë se ne - rinia e sotme. Nëse pajtoheni me mua në fjalinë e fundit, tani pse nuk tentoni të hiqni dorë vetëm nga pjesa e asaj fuqie, që rinia e sotme të mundet sa më shpejtë të nis me sundimin!

Ky studim krahasues po përpiqet të identifikojë potencialet transformuese të të rinjve prej trojeve të BP6 në proceset e integrimit në BE dhe ku shtrohen (qëndrojnë) këto potenciale, veçanërisht në dritën e krizës së COVID-it-19. Më saktë, studimi do të hulumtoj dhe të analizoj drejtuesit kryesor dhe motivimet për pjesëmarrjen e të rinjve në proceset e marrjes së vendimeve, si dhe marrëdhënien në mes motivimit dhe perspektivave ndaj BE'së dhe vlerat e saj themelore. Po ashtu studimi tenton që të tregoj atë çka bën që të rinjtë t'u përmbahen këtyre vlerave në vitin 2020, duke e marrë parasysh dinamikën politike dhe sociale në rajon, si dhe atë që i motivon të nisin përpara dhe të bëhen aktiv në shoqërinë e tyre dhe të ardhmen e rajonit. Studimi veçanërisht hulumton se si kriza COVID-19 ndikon mbi motivimin dhe perceptimin e tyre, si dhe atë se si të rinjtë i perceptojnë efektet e pandemisë mbi pjesëmarrjen e tyre të ardhshme në krijimin e politikave dhe proceseve të integrimit në BE. Analizon cilat janë mjetet dhe qasjet, kur është fjala për pjesëmarrjen e të rinjve, më efektiv, dhe prej të cilëve pritet të jenë më efikas dhe më frytdhënës në të ardhmen.

Ky hulumtim është i përgatitur në kuadër të projektit të gjërë „Të rinjtë e Ballkanit për Evropën“, të mbështetur nga ana e Bashkimit Evropian, qëllimi i cilit është fuqizimi i OCS-vë, veçanërisht organizatave rinore prej BP dhe Turqisë, për pjesëmarrje më efektive në procesin e krijimit të politikës dhe ndjekjes të integrimit në BE. Kryerja e hulumtimeve ishte detyrë kërkimore dhe është kryer kryesisht gjatë verës së vitit 2020, në jehonë të pandemisë COVID-19 e cila ishte mjaft e theksuar në atë kohë dhe që ka ndikuar mbi shumicën e aspekteve të procesit. Përveç kësaj, punimi hulumtues përkoi me fushatat zgjedhore dhe zgjedhjet të cilat mbaheshin në Serbi, në Kosovë dhe Metohi*, Maqedoninë e Veriut dhe Malin e Zi. Prandaj mbështetja e plotë dhe bashkëpunimi me skuadrën e CRTA, veçanërisht me Tamara Branković, Nikolla Paunović dhe Igor Stojilović, ishte jashtëzakonisht e rëndësishme, si dhe ekspertiza dhe dedikimi i ekspertëve rajonalë Lejla Kusturicës, Kreshnik Lokes, Ardit Metaj Dikes, Valentina Atanasovskës dhe Aleksandra Gligoroviçit. Ne i jemi mirënjohës Ana Konstatinoviçit për mundimin e saj të jashtëzakonshëm dhe mbështetjen në analizën e dokumentacionit të mbledhur.

*

Ky përcaktim është pa paragjykim ndaj qëndrimeve mbi statusin dhe është në përputhje me RKSKB 1244/1999 dhe Opinionin e GJND-së mbi shpalljen e pavarësisë së Kosovës

METODOLOGJIA E HULUMTIMIT

Metodat e mbledhjes së të dhënave dhe analizat që i kemi aplikuar gjatë hulumtimit:

1. *Intervistat me fokus grupe* (FG), metoda cilësore e hulumtimit, e cila ka mundësuar kuptimin e thellë të sjelljeve, qëndrimeve, motiveve dhe praktikave. Ajo gjithashtu ka mundësuar mbledhjen e një sasive të madh informacioni në një periudhë relativisht të shkurtër. Gjithsej janë zbatuara 12 fokus grupe, nga 2 në secilën prej bashkësive të synuara, gjatë Qershorit dhe Korrikut të vitit 2020. Grupin e synuar e përbënin të rinjtë të moshës 18 deri 30 vjeç, me një perceptim kryesisht neutral deri më pozitiv të BE'së dhe me përvojë dhe/ose njohuri të pjesëmarrjes në proceset e vendimmarrjes, politikë-bërjes dhe/ose monitorimit në nivelin lokal ose kombëtar. Kjo përbërje e FG-eve siguroi njohuri dhe një pamje të përgjithshme më të thellë në lidhje me pjesëmarrjen e të rinjve, dmth. ata që janë të njohur me procesin e pjesëmarrjes, cilat janë rezultatet (e dëshiruara dhe të padëshiruara) dhe siç tregoi studimi, sa ngushtë është i lidhur me aktivizmin. Me aplikimin e një qasjeje të ngjashme, përfshirja e vetëm atyre me një perceptim më pozitiv të BE'së ka bërë të mundur kuptimin më të mirë të burimit dhe shkakut të perceptimit të tillë, për derisa në të njëjtën kohë ka siguruar hapësirë që pjesëmarrësit e FG-eve gjatë diskutimeve në kuadër të FG-eve të mendojnë më thellë rreth motivimit të tyre, duke e zvogëluar rrezikun nga polarizimi në debatin pro dhe kundër rrëfimit të BE'së. Kjo nuk do të thotë se debatet e tilla janë të padëshirueshme - prespektivat e amatorve vlerësohen shtrenjtë pasi që zakonisht ofrojnë pamje të përgjithshme objektive dhe mund të shprehin sfidë për mendimet dhe përvojat e grupit e cila i përafqëson pikëpamjet e kundërta - por prej këtyre do të kishte më shumë dëm se dobi, duke pasur parasysh diapazonin dhe qëllimet e hulumtimit.

FG-et ishin të përbërë prej 6 deri më 8 pjesëmarrës (mesatarisht 6.3), që mundësonte kontributin aktiv të secilit pjesëmarrës dhe dinamikën grupore të gjallësishtme. Të gjitha intervistat prej FG-eve ishin të kryera nëpërmjet mënyrës elektronike, nëpërmjet platformës Zoom. Janë të regjistruar (audio dhe video) dhe të transkriptuar (dhe të përkthyer sipas nevojës). Intervistat me FG-et kanë zgjatur përafërsisht 120 minuta, ka qenë më shumë se ç'është pritur. Koha mesatare ka qenë më e gjatë se sa është planifikuar për shkak të problemeve teknike, por më së shumti për shkak të moderatorit kërkues dhe motivacionit të madh të cilin e ka treguar shumica e pjesëmarrësve gjatë diskutimit. Secilin FG e ka ndihmuar moderatorin me përvojë, në gjuhën lokale, duke e shfrytëzuar të njëjtin udhëzues për intervistë. Udhëzuesi përbëhej nga dy nivele pyetjesh: kontekstit ose pyetjeve hyrëse, të cilat mundësonin hapjen e temës, dhe pyetjeve të hapura të thella të cilat mundësonin diskutimin më të gjallë dhe shkëmbimin në grup, si dhe më shumë detaje dhe sqarime.

Pjesëmarrësit FG janë të zgjedhur me ndihmë të pyetësorit shqyrtues online i cili përbëhej nga 17 pyetje gjithsej, përfshirë të dhënat kyçe demografike, perspektivën e vlerës të BE-së, nivelin e përvojës, diturisë për pjesëmarrjen në vendimmarrjet, politikë-bërje dhe proceseve të ndjekjes (kombëtare/lokale) dhe kontakt informatat. Në bazë të përgjigjes, pjesëmarrësit janë zgjedhur sipas procedurës quazi-të rastësishme.

2. Puna me analizën e *dokumentacionit* është implementuar gjatë muajit Korrik-Shtator 2020. Ky hulumtim përbëhej nga identifikimi, mbledhja dhe analiza e mekanizmave ekzistuese institucionale kombëtare dhe lokale për pjesëmarrjen e të rinjve në proceset e vendimmarrjes, zhvillimin e politikave dhe ndjekjes në të gjithë rajonin. Analiza është fokusuar në rregulloren/et zyrtare për mekanizmat pjesëmarrës. Të dhënat janë mbledhur me ekzaminimin e legjislacionit zyrtar, të analizave dhe hulumtimeve të mëparshme të cilat i ka zbatuar OSHC'ja kombëtare dhe lokale për të rinjtë, organizatat ndërkombëtare, organizatat e kulmit, institucionet hulumtuese dhe institucionet tjera që janë të kyçur dhe të interesuar për këtë pyetje. Qëllimi i analizës të dokumentacionit ishte të identifikohet rregullorja kombëtare dhe të kuptohet diapazoni dhe arritja, në të njëjtën kohë duke mos hyrë shumë në analizën e politikës. Gjithashtu, analiza e dokumentacionit është shfrytëzuar për të shprehur pamjen më qartë përmes rishikimit të analizave cilësore në përgjithësi, nivelit të pjesëmarrjes të të rinjve në rajon dhe vlerave kyçe të cilat i ndajnë të rinjtë në BP. Analiza e dokumentacionit për këtë arsye ofron kontekst në të cilin duhet të interpretohet analiza cilësore e diskutimeve për FG, veçanërisht duke e marrë parasysh që pjesëmarrësit janë zgjedhur sipas kriterëve të përcaktuara, që do të thotë se mendimet dhe qëndrimet e tyre duhet konsideruar vetëm për atë segment (dominant për BE, dhe të paktën ndonjë përvojë dhe/ose njohuri për pjesëmarrjen e të rinjve).

Edhe pse ajo është përmendur në kapitullin e mëparshëm, duhet të ofrohet edhe një sqarim i detajuar në lidhje me metodologjinë: përgatitjen, selektimin e pjesëmarrësve në FG, intervistat me FG dhe analizat e zhvilluara gjatë pandemisë së COVID-it 19. Kjo ka ndikuar në procesin e përpunimit të studimit, si teknik ashtu dhe tematikisht. Takimet e para të fokus grupeve janë organizuar në kohën kur sapo ka kaluar vala e parë e COVID-19, kurse i dyti ka qenë gjatë periudhës, me epidemitë lokale nëpër gjithë rajonin dhe me pritjen që vala e ardhshme do të ndodhë në vjeshtë. Kjo situatë ka ndikuar mjaft mbi vlerësimin e të anketuarve mbi reaksionet e vet dhe përgjigjes së autoriteteve lokale dhe kombëtare, si dhe mbi perceptimin e tyre të reagimit të të rinjve për këtë situatë unike. Pjesëmarrësve u ka ardhur rëndë të japin çfarëdo parashikimi për atë se si do të ndikojë përvoja me COVID-19 mbi të ardhmen e pjesëmarrjes të të rinjve, pasi askush në atë kohë nuk e ka ditur saktë se si do të zhvillohej mëtej, dhe sa do të zgjatë. Për më tepër, një analizë e një fenomeni global i cili është në vazhdim, dhe i cili ka ndikim të rëndësishëm mbi kontekstin lokal, ishte edhe më e kërkueshme, por më e rëndësishme - asgjë e ngjashme nuk ekziston në kujtesën personale ose kolektive të brezave të tanishëm, veçanërisht të rinjve.

GJETJET KYÇE

Gjetjet kyçe duhet të ofrojnë më shumë kuptim në pamjen e kontekstit politik dhe social në të cilin jetojnë të rinjtë e Ballkanit Perëndimor, si dhe shikimet më kryesore të rëndësishme për kuptimin e potencialit dhe kufizimit të pjesëmarrjes e të rinjve në rajon.

1. Nëpër gjithë BP6, ndërmjet të rinjve nuk ekziston perceptimi i përbashkët as për BE as për procesin e bashkangjites në BE. Dallimet në perceptim variojnë nga ato më pozitive në Shqipëri dhe Kosovë dhe Metohisë në ato më negative në Serbi.
2. Migrimi i fortë është një nga tiparet më të spikatura të përbashkëta për të gjithë rajonin e Ballkanit Perëndimor dhe një numër i madh i të rinjve po mendojnë për largimin drejt në vendeve të tjera jashtë rajonit, para së gjithash për arsye të kushteve jo të kënaqshme.
3. Kuadri rregullator për rininë (pjesëmarrja e të rinjve) nuk është zhvilluar plotësisht në të gjitha shoqëritë e Ballkanit Perëndimor. Megjithatë, ku shumica e ligjeve dhe rregulloreve ekzistojnë, ka qartazi një mungesë të mjedisit të favorshëm, qoftë për shkak të zbatimit të papërshtatshëm ose të pamjaftueshëm, qoftë sepse kuadri ligjor nuk inkurajon pjesëmarrjen e të rinjve.
4. Kuptimi i përgjithshëm i pjesëmarrjeve midis aktivistëve të rinj të intervistuar përfshin një sërë perceptimeve të ndryshme: perceptojnë pjesëmarrjen si një veprimtari formale dhe jozyrtare të kryer nëpërmjet kanaleve formale apo jozyrtare. Pjesëmarrja është gjithashtu e lidhur ngushtë me vetë aktivizmin, i cili këtu përcaktohet si duke mbajtur një qëndrim publik dhe duke u angazhuar në veprimtari që zgjidhin një çështje me rëndësi për publikun.
5. Niveli i besimit në institucionet publike është ndjeshëm i ulët, ndërsa ata gjykojnë se nuk i shërbejnë qëllimit të tyre, apo më keq, se janë të korruptuar. Ky mosbesim shkon dorë për dorë me besimin përgjithësisht të ulët në elitën politike, megjithëse pak më pak në Kosovë dhe Metohinë* krahasuar me pjesën tjetër të rajonit.
6. Niveli i ulët i besimit në institucionet dhe elitën i bën mjetet jozyrtare dhe mekanizmat për pjesëmarrje më tërheqëse. Këto mekanizma dhe mjete kanë potencial më të fortë demokratik, mbajnë më shumë energji dhe mundësojnë më shumë kreativitet, por ndonjëherë ato janë më pak efektiv dhe më pak të besueshëm në sistemet formale në të cilat merren vendimet.
7. Komunikimi online dhe pjesëmarrja elektronike, nga njëra anë, konsiderohen mjete të shpejta dhe gjithëpërfshirëse, por nga ana tjetër ka një ndërgjegjësim të gjerë për aspektet e tyre negative midis pjesëmarrësve të FG-eve.
8. Kriza e shkaktuar nga pandemia COVID-19, si çdo krizë tjetër e mundshme, përjetohet si një mundësi dhe si një kërcënim. Me fjalë të tjera, në kontekstin e Ballkanit Perëndimor, një pandemi perceptohet si diçka që mund të nxjerrë më të mirën nga të rinjtë: solidaritetin, motivimin dhe kreativitetin dhe më të keqen nga regjimet autokratike, populliste.
9. Shumica e të anketuarve shprehën njohjen e vlerave bazë demokratike lidhur me procesin e integritetit në BE, duke përfshirë të drejtat njerëzore dhe të pakicave, barazinë gjinore, barazinë, tolerancën, gjithë-përfshirjen dhe mendimin kritik (të mbritur përmes arsimit).

REZULTATET E HULUMTIMIT

RINIA E BALLKANIT PERËNDIMOR - POLITIKAT PUBLIKE DHE MEKANIZMAT E PJESËMARRJES

Gjashtë shoqëritë e Ballkanit Perëndimor që aspirojnë të bëhen shtete anëtare të BE'së janë në faza të ndryshme përsa i përket zbatimit të normave dhe vlerave të BE'së dhe vërtetimit se ato janë në rrugën e drejtë për t'u bashkuar me BE'në. Përveç një të kaluarë të përbashkët, të komplikuar, këto shoqëri ndajnë faza të ngjashme të zhvillimit kur bëhet fjalë për pjesëmarrjen e të rinjve, si dhe zhvillimin e politikave rinore në përgjithësi (megjithëse ka disa ndryshime të dukshme që do të paraqiten në kapitujt vijues). Në kërkimin e saj për anëtarësim në BE, i gjithë rajoni po shikon zgjidhje të ndryshme politike dhe institucionale të BE'së me sukses të ndryshueshëm. E njëjta vlen për politikën rinore - ata kanë sukses të ndryshëm në mundësimin dhe promovimin e pjesëmarrjes e të rinjve në mënyra të ndryshme. BE'ja ka miratuar një strategji të re të BE'së për rininë (https://ec.europa.eu/youth/policy/youth-strategy_en), ka themeluar Parlamentin Evropian të Rinisë dhe ka disa organe të ndryshme që mbikqyrin dhe vlerësojnë zbatimin e politikave rinore në nivel evropian. Më së fundi, BE'ja ka një mekanizëm të fuqishëm për mbështetjen financiare, si brenda BE'së ashtu edhe jashtë tij, i cili përqendrohet në rininë dhe është një nga aspektet më të rëndësishme të qëndrueshmërisë së organizatave rinore.

Pranë kësaj, ekzistojnë disa ngjashmëri të tjera midis BP6, dhe disa prej tyre janë perceptimi i të rinjve rreth situatës aktuale në shoqëritë e tyre. Sipas studimeve të kohëve të fundit¹, të rinjtë nga BP6 (14-29 vjeç) vlerësojnë punësimin dhe mirëqenien ekonomike si vlerat më të rëndësishme socio-politike (përveç Maqedonisë Veriore, ku të drejtat njerëzore vlerësohen me notë më të lartë se dy të mëparshmet). Kjo nuk është për t'u habitur, duke pasur parasysh që shkallët e papunësisë së të rinjve janë të larta - 54% në Bosnjë dhe Hercegovinë, shkalla më e lartë e papunësisë së të rinjve në Evropë në vitin 2016. pastaj në Kosovë dhe Metohi* dhe në Maqedoninë e Veriut². Në lidhje me këtë, të rinjtë besojnë se detyrat më të rëndësishme të autoriteteve kombëtare janë përqendruar në uljen e papunësisë dhe rritjen ekonomike dhe zhvillimin³. Një shqetësim tjetër i përbashkët midis të rinjve është frika dhe pasiguria kur bëhet fjalë për mundësitë e punësimit dhe nëse ata do të jenë në gjendje të gjejnë një punë pas mbarimit të fakultetit. Edhe nëse ata i zhvillojnë aftësitë e tyre sa më mirë që të mundën, kjo në vetvete nuk garanton një punë⁴.

Niveli i angazhimit politik dhe civil të të rinjve nuk duket të jetë i kënaqshëm për arritjen e parimeve të dëshiruara demokratike. Përveç votimit, shumica e të rinjve nuk marrin pjesë në ndonjë formë tjetër të pjesëmarrjes. Përafërsisht 69% e të rinjve në Kosovë dhe Metohi* dhe në Shqipëri dhe 63% në Malin e Zi asnjëherë nuk kanë bërë vullnetarizëm⁵, dhe pa dëshirë marrin një funksion politik ose marrin pjesë në parti politike⁶.

Një nga aspiratat e zakonshme të të rinjve në të gjithë ZB6 është përqindja e lartë e atyre që duan të emigrojnë. Gati gjysma e të rinjve të Shqipërisë duan të shkojnë në shtet tjetër, ndërsa numri më i vogël është në Malin e Zi, me një të katërtën e popullsisë së re që është me pretendime të largohet⁷. Për pyetjen e arsyeve të emigrimit, shumica e të anketuarve e ka nënshtruar arsyen e njëjtë: ekonomia e keqe⁸.

1 Mirna Jusić, Miran Lavrić and Smiljka Tomanović. (2019). Youth study Southeast Europe 2018/2019. p.46. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung

2 Ibid. p. 25

3 Ibid. p. 46

4 Radoman, Marija. (2019). Vlerat e nxënësve të shkollave të mesme në Serbi-hulumtim 2019 Beograd: Komiteti i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Serbi. Hessyn volumet nr. 38.

5 Mirna Jusić, Miran Lavrić and Smiljka Tomanović. (2019). Youth study Southeast Europe 2018/2019. p.68. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.

6 Ibid. p. 70

7 Ibid. p. 74

8 Ibid. p. 76

RINIA E BALLKANIT PERËNDIMOR - VLERAT THEMELORE

Janë tre çështje kryesore të identifikuara nga të rinjtë në Ballkanin Perëndimor si alarmante: papunësia, shpresat e papërmbushura dhe migracioni. Sipas një hulumtimi të kryer në Serbi, më tepër se 50% e të rinjve jetojnë me prindërit e tyre dhe 38% nuk ka asnjë të ardhur⁹. Hulumtime të ndryshme tregojnë se "ekziston një lidhje midis kushteve socio-ekonomike dhe vlerave të të rinjve"¹⁰. Për shembull, në Shqipëri 87% e të rinjve beson se jeta personale në përgjithësi ose karriera profesionale do të zhvillohet mëtej dhe të përparoj. Por sa i përket të ardhmes së shoqërisë shqiptare në tërësi, 55% e të rinjve besojnë se situata do të përmirësohet, ndërsa 23% besojnë se nuk do të ndryshojë, dhe 15% besojnë se situata ka vetëm për t'u përkeqësuar¹¹. Si rezultat i kësaj, të rinjtë e perceptojnë migracionin si mënyra e vetme për të ndryshuar kushtet e tyre të jetesës në më mirë. 60% e të rinjve Shqiptarë shprehin dëshirë të fortë ose të moderuar për të lënë vendin e tyre dhe për të lëvizur jashtë vendit¹². Arsyeja kryesore është situata e përgjithshme ekonomike. Kërkimi për arsim më të mirë është gjithashtu një nga arsytet për migrimin. Për shembull, prej 92% e të rinjve nga Kosova dhe Metohia* të cilët synojnë të marrin një diplomë të Fakultetit, 60% e tyre më së miri do të donin ta merrnin diku tjetër, e jo në Kosovë dhe Metohi*¹³.

Kushtet e këqija të jetesës kombinuar me zhgënjimin në të ardhmen dhe sistemin arsimor dhe mbi të gjitha, një ndjenjë e vetë-përfaqësimit të dobët në institucionet dhe politikën në përgjithësi (64% e të rinjve të Kosovës, për shembull¹⁴) tregojnë për një situatë shumë dëshpëruese në të cilën gjendet rinia e Ballkanit Perëndimor.

Ekonomia ndikon drejtpërdrejt në orientimin politik të të rinjve që duan të kenë një shtet të fortë që do të siguronte barazinë midis njerëzve. Të rinjtë nga ZB6 mbështesin fuqimisht shtetin e mirëqenies, por nuk i kundërshtohen tregut të lirë dhe tregojnë vlera të larta konsumuese, dhe ky "dualizëm" është karakteristikë e "socializmit mijëvjeçar"¹⁵. Sipas një studimi të kryer në Kosovë dhe Metohi*, një e katërta e popullsisë së të rinjve në Kosovë dhe Metohi* nuk dinin se si të pozicionoheshin në shkallën e majtë/të djathtë të orientimit politik, ndërsa shumica e tyre (36%) anojnë nga qendra. Sa i përket Serbëve të Kosovës dhe Metohisë*, pothuajse një e treta nuk dinin si ta vendosnin veten në shkallë, 65% janë neutralë ose anojnë nga qendra¹⁶. Situata është e ngjashme në Maqedoninë Veriore, ku gati 50% nuk dinin si të vendoseshin. Nga ata që ishin në gjendje të bënin dallimin midis orientimit politik të majtë dhe të djathtë, 37% zgjedhën krahun e majtë, 35% qendrën dhe 28% krahun e djathtë¹⁷. Krahastuar me gjetjet e vitit 2013, orientimi drejt krahut të majtë u rrit për 14%, ndërsa preferenca e krahut të djathtë ka rrënë për 11%.¹⁸

Sa i përket vlerave të përgjithshme të jetës, rinia e Serbisë i vlerëson më së shumti ato që kanë të bëjnë me marrëdhëniet me familjen, ndërsa respekti i vlerave në lidhje me angazhimin qytetar dhe politik më i vogël¹⁹. Ngjashëm me Serbinë rinia e Shqipërisë ka deklaruar se për to vlerat familjare janë më të rëndësishme, si dhe besnikëria ndaj miqve, partnerëve dhe punëdhënësve dhe më së fundi, karierra e sukseshme²⁰. Vlera e orientimit së të rinjve të Malit të Zi tregon se një numër i konsiderueshëm i të rinjve janë të prirur ndaj modeleve autoritare dhe konservatore²¹. Përveç këtyre dallimeve, të rinjtë në Kosovë dhe Metohi* janë të ndarë kur bëhet fjalë për vlerat: ndërsa të rinjtë Shqiptarë nga Kosova dhe Metohia* thonë se i konsiderojnë altruizmin, tolerancën dhe drejtësinë si vlerat më të rëndësishme, të rinjtë Serbë në Kosovë dhe Metohi* besojnë se dinjiteti personal dhe njohja shoqërore janë vlerat më të rëndësishme.²²

Është një zbulim interesant se pavarësisht një mosbesimi të madh ndaj institucioneve politike dhe mungesës së besimit se me angazhimin e tyre në politikë ato mund të ndryshojnë çdo gjë, ka ende një përqindje të lartë të të rinjve që votojnë në zgjedhje. Për shembull, në Kosovë dhe Metohi*, 82% e të rinjve votuan në zgjedhjet e fundit

9 Radoman, Marija. (2019). Orientimet e vlerës së nxënësve të shkollave të mesme në Serbi-hulumtim 2019 Beograd: Komiteti i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Serbi. P. 18-20. Helsinkit volumet numër 38.

10 Ibid. p. 18

11 Kamberi, Geron & Çela, Alba. (2019). Youth Study Albania 2018/2019. p. 16. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.

12 Ibid. p. 35

13 Rrumbullaku, Olton. (2019). Youth study in Kosovo* 2018/2019. p. 7. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.

14 Rrumbullaku, Olton. (2019). Youth study in Kosovo* 2018/2019. p. 49. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung

15 Ibid. p. 48

16 IDRA Team of authors. (2012). Kosovo* youth study. Forward looking grounded in tradition. p. 48. Friedrich Ebert Stiftung

17 Topuzovska Latković, Marija et al. (2019). Youth Study North Macedonia 2018/2019. p. 71. Friedrich Ebert Stiftung.

18 Ibid., p. 71

19 Popadiq, Dragan; Pavloviq, Zoran & Mihailović Srećko. (2018). Të rinjtë në Serbi 2018/2019. p. 26 Friedrich Ebert Stiftung

20 Kamberi, Geron & Çela, Alba. (2019). Youth Study Albania 2018/2019. p. 15. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung

21 Westminster Foundation for democracy. (2019). Youth perception and attitudes towards politics in Montenegro. p. 48

22 Ibid. p. 21

RINIA E BALLKANIT PERËNDIMOR DHE BE

Të rinjtë në Ballkanin Perëndimor përgjithësisht kanë qëndrime pozitive për bashkëngjitjen në anëtarësimin e plotë ligjshëm në BE, me përjashtim të Serbisë. Niveli i mbështetjes ndryshon, por arsyeja kryesore është e njëjtë në të gjithë BE'në: përmirësimi i standardeve të jetesës.

Sipas një Sondazhi nga Barometri i Ballkanit, 59% e pjesëmarrësve nga ZB6 u përgjigjën se bashkëngjitja me BE'në do të kishte një ndikim pozitiv mbi ekonominë e shoqërive të tyre. Megjithatë, dallimet në mes të përgjigjeve në të gjithë BP6 janë të rëndësishme. Besimi më i madh se bashkëngjitja me BE'në do të kishte një efekt pozitiv mbi ekonominë është shprehur nga të pyeturit në Shqipëri me 87% dhe në Kosovë dhe Metohi me 75% me një qëndrim për t'u bashkëngjitur me BE'në (55% në Malin e Zi). Në Serbi, besimi se ekonomia do të përmirësohet është më i ulët - 26%. Veç kësaj, 24% besojnë se kjo do të kishte në fakt një ndikim negativ në ekonominë e Serbisë²³. Të dhënat e fundit tregojnë se 46% e të rinjve në Serbi nuk mbështesin anëtarësimin në BE dhe vetëm 33% janë në favor të anëtarësimit të Serbisë²⁴. Kur u pyetën se çfarë do të thotë BE për ta personalisht, të anketuarit përmendën në radhë të parë prosperitetin ekonomik, lirinë për të studiuar dhe/ose punuar në BE dhe, së fundi, lirinë për të udhëtuar²⁵.

Mbështetjen më të madhe BE'në e shprehin Shqiptarët dhe Shqiptarët e Kosovës* (88%)²⁶. Megjithatë, Serbët të Kosovës dhe Metohisë* duket se janë më skeptikët kur është pyetja për BE'në, duke qenë se 56% e tyre e kundërshtojnë atë²⁷. Një nga të anketuarit, duke iu përgjigjur pyetjes pse nuk e mbështet BE'në, deklaroi: "Njerëzit janë kundër integritetit në BE pasi që BE'ja e ka përkrahur bombardimin e këtij vendi. Ato nuk mund të jenë miqtë tanë. Integriteti në BE nënkupton heqjen e dinjitetit tonë kombëtar"²⁸. Statistikat tregojnë gjithashtu se 69% e të rinjve në Maqedoninë veriore do të votonin për t'u bashkëngjitur me BE'në. Megjithatë, kjo nuk është aq e lidhur me vlerat e proklamuar të BE'së, por më shumë me arsye pragmatike, sepse kjo do të sillte përfitim material dhe përmirësim të përgjithshëm të situatës së tyre ekonomike²⁹.

MEKANIZMAT E PJESËMARRJES SË TË RINJVE NË BALLKANIN PERËNDIMOR

Ky kapitull merret me mekanizmat institucionalë që duhet të mundësojnë dhe inkurajojnë pjesëmarrjen e të rinjve, si dhe qasjet të tjera përmes të cilave të rinjtë mund të përfshihen në proceset e vendimarrjes. Për qëllime analitike, pjesëmarrja e të rinjve grupohet në tre kategori kryesore:

1. Pjesëmarrja në institucionet shtetërore
2. Pjesëmarrja përmes OSHC'së
3. Vullnetarizmi

Për shkak të ngjashmërive të përgjithshme politike dhe institucionale midis shoqërive të BP6, qasjet në pjesëmarrje të të rinjve, modaliteteve të tyre dhe mundësive në kornizat e duhura të politikë-bërjes janë të ngjashme. Megjithatë, ka disa ndryshime në mënyrën e zhvillimit të politikave publike në pamjen e pjesëmarrjes së të rinjve dhe asaj të cilat mekanizma janë të njohur. Ky kapitull do të paraqesë një analizë konkrete të secilës shoqëri në Ballkanin Perëndimor.

23 Regional Cooperation Council. (2020). Balkan Barometer. Public opinion-analytical report.(p. 37-41). Sarajevo: Regional Cooperation Council
24 Stojanović Boban, Ivković, Aleksandar. (2020). Raport alternativ mbi pozitën dhe nevojat e rinisë në Republikën e Serbisë - 2020. Vite. P. 156.
Organizata e kulmit e rinisë Serbe-KOMS.
25 Ibid., p. 41
26 Rrumbullaku, Olton. (2019). Youth study in Kosovo* 2018/2019. p. 54. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung
27 Ibid. p. 56
28 Rrumbullaku, Olton. (2019). Youth study in Kosovo 2018/2019. p. 54. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung
29 Vangeli, Anastas. (2019). Public Opinion and Popular Narratives Ahead of the EU Council in Fall 2019. China CEE institute.

SHQIPËRIA

Shqipëria është vendi i dytë më i ri në Evropë për nga struktura e moshës, me pothuajse 25% të të rinjve në popullsinë totale. Megjithatë 62% të rinjve shqiptarë nuk i intereson politika, ekzistojnë mekanizma për pjesëmarrjen e të rinjve, por sipas të gjitha gjasave të pamjaftueshëm.

Rinia shqiptare nuk është e interesuar të marrë pjesë në politikë nëpërmjet partive politike- një hulumtim relevant tregon se 87% e tyre nuk kanë qenë kurrë të lidhur me një parti politike³⁰. Veç kësaj, 58% e tyre nuk ka besim në partitë politike. Edhe më problematike është se më shumë se gjysma e të rinjve të Shqipërisë nuk u besojnë institucioneve të tilla siç janë presidenti, parlamenti dhe qeveria³¹, gjë që shpjegon nivelin e ulët të pjesëmarrjes.

Shqipëria nuk ka miratuar ende një ligj mbi rininë dhe nuk ka përcaktuar një kufi moshe për moshën e rritur; megjithatë, zakonisht i referohet njerëzve prej moshës 15 deri në 29 vjeç³². Strategjia për Rininë të cilën e ka miratuar qeveria Shqiptare, Plani Kombëtar i Veprimit për Rininë 2015-2020, "është i vetmi akt ligjor që rregullon zbatimin e veprimtarive rinore në nivel lokal dhe kombëtar"³³. Krijimi dhe miratimi i kësaj strategjie do të thoshte dhe pjesëmarrje vetveti, pasi 12,000 të rinj morën pjesë në fazën e konsultimeve³⁴. Gjithashtu duket të ketë fokusin e vërtetë - qëllimi i saj i parë është *promovimi i të rinjve dhe pjesëmarrja në proceset demokratike/vendimmarrjeve*, dhe i dyti *promovimi i nënpunësimit të të rinjve përmes politikës efektive të tregut të punës*³⁵. Plani i veprimit me siguri e njeh pjesëmarrjen si një domosdoshmëri dhe vlerë dhe papunësinë si një nga pyetjet kyçe me të cilat ballafaqohet rinia shqiptare.

Me qëllim që të zhvillohet një rrjet më i mirë i OSHC'së ekzistuese dhe të përmirësohet niveli i bashkëpunimit me autoritetet publike, në vitin 2015. është themeluar Këshilli kombëtar për Shoqërinë civile³⁶, i cili ndikon edhe mbi punën e organizatave rinore.

Organizatave rinore zakonisht u mungon personeli me kohë të plotë dhe luftojnë për të arritur qëndrueshmërinë financiare. Varësia e tyre nga donatorët ndërkombëtarë nuk kontribuon në qëndrueshmërinë e tyre dhe zvogëlon mundësinë e të rinjve për t'u angazhuar dhe marrë pjesë në aktivitetet e tyre³⁷, ndërsa mbështetja për organizatat rinore që vijnë nga institucionet/organizmat shtetërore është e kufizuar. Ndonse janë 174 organizata dhe grupe jozyrtare në Shqipëri, ato për shkak të konkurrencës së vet më shumë të lidhur më organizatat e tjera në rajon, se sa në nivelin kombëtar³⁸. Gjithashtu, të dhënat tregojnë se më shumë se 40% e të rinjve shqiptarë nuk i besojnë OSHC'së³⁹.

Përveç kësaj, vullnetarizmi nuk duket të jetë tepër i famshëm midis rinisë shqiptare. Përpara se të fillonte transformimi kah demokracia liberale, shtetasit kanë qenë të detyruar për punë të rëndë vullnetare (që në fakt ishte punë e detyruar), kështu që perceptimi negativ i vullnetarit mbeti⁴⁰. Ligji për vullnetarizëm u miratua në vitin 2016. me qëllim të "të inkurajojë angazhimin qytetar dhe pjesëmarrjen e qytetarëve në zhvillimin e komunitetit"⁴¹.

30 Ibid., p. 69

31 Ibid., p. 68

32 Loka, Kreshnik. (2017). Contribution of non-programme countries to EU youth Wiki. Chapter I: Albania youth policy governance. p. 2. Council of Europe.

33 Ibid. p. 3

34 Ibid. p. 3

35 Ibid.

36 Ibid. p. 6.

37 Albania in the Berlin process. (2016). A Mapping and Comparative Assessment of Youth Organizations in the Western Balkans. An Insight to Youth Organizations and Youth Policy in Albania, Montenegro and Serbia. p. 7.

38 Ibid. p. 8

39 Kamberi, Geron, Çela, Alba. (2019). Youth Study Albania 2018/2019. p. 68. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.

40 Topalli, Irena. (2018). Contribution of non-programme countries to EU youth Wiki. Chapter II: Voluntary activities. p. 3. Council of Europe.

41 Ibid. p. 4

BOSNJË DHE HERCEGOVINË

Apatia midis të rinjve në Bosnje dhe Hercegovinë është e dukshme, e ngjashme me atë në të gjithë rajonin. Të rinjtë konsiderojnë (77% e tyre) që kanë pak ose aspak ndikim në vendim-marrjen në nivelin lokal⁴². Të rinjtë që vijnë nga grupe të ndjeshme janë edhe më të bindur se nuk kanë ndikim në vendim-marrjet⁴³. Të rinjtë nuk u besojnë partive politike dhe politikanëve, veç kësaj ata besojnë se njerëzit që u bashkangjiten partive politike e bëjnë këtë për interesin e tyre⁴⁴.

Ndonse nuk ka ligj për rininë në nivelin shtetëror, ka 3 ligje të ndryshme për rininë: çdo entitet ka një - Ligji për të Rinjtë në Federatën e Bosnjë dhe Hercegovinës dhe Ligji për Organizatat Rinore në Republikën Srpska, plus Ligji për Rininë në Rrethin Brčko⁴⁵. Të tre ligjet i përcaktojnë të rinjtë si njerëz që i përkasin grupmoshës nga 15 deri në 30 vjeç. Këto ligje lejojnë të rinjtë të marrin pjesë përmes grupeve joformale, shoqatave dhe organizatave kulmuese. Në të vërtetë ekzistojnë tre organizata e kulmit rinor: Këshilli Rinor i Federatës së Bosnjës dhe Hercegovinës, Këshilli Rinor i Republika Srpska dhe Këshilli Rinor i Rrethit Brčko⁴⁶.

Megjithëse ka politika rinore, nuk ka asnjë Strategji të Rinisë në nivelin kombëtar dhe vetëm Republika Srpska ka zhvilluar strategjinë për të rinjtë⁴⁷. Strategjia e tanishme 2016-2020. thekson punësimin dhe pjesëmarrjen aktive si përparësitë kryesore⁴⁸. Sidoqoftë, 72% e të rinjve nuk u besojnë institucioneve, gjë që është në përputhje me apatinë e dukshme dhe nivelin e ulët të pjesëmarrjes⁴⁹. Historikisht, vullnetarizmi në Bosnjë dhe Hercegovinë ka rrënjë të forta dhe ka qenë mjaft i shpeshtë. Sipas një studimi të kryer në vitin 2017. 14% e të rinjve aplikuan në vitin e kaluar⁵⁰. Sidoqoftë, nuk ka asnjë kornizë rregullatore në nivelin kombëtar, ndërsa si Republika Srpska ashtu edhe Federata e Bosnjë dhe Hercegovinës kanë ligjet e tyre mbi vullnetarizmin⁵¹.

Autorët e cekur: Dushanicaq Srgjan, Lakiq Sinisha dhe Turjaçanin Vladimir kanë gjetur korelacion të fortë mes pjesëmarrjes dhe besimit në institucionet dhe rekomandojnë ndryshimin e strategjisë së komunikimit me të rinjtë nga ana e qeverisë së BiH që të rinjtë të ndjehen të nevojshëm sistemit politik dhe shoqërisë në tërësi. Poashtu, ata theksojnë se formimi i besimit në institucionet duhet të nis nga sistemi arsimor pasi që pikërisht përmes arsimit për herë të parë hasen me institucionet.

42 United Nations. (2016). Voices of Youth. Research into youth in BiH. Dijalog za budućnost. p. 67

43 Ibid. 67

44 Ibid. 67

45 Këshilli i të rinjve të Federatës së Bosnjës dhe Hercegovinës. Fakat është vakët për të rinjtë- Një udhëzues për ligjet dhe të drejtat e rinisë në Bosnje dhe Hercegovinë. p. 1

46 Ibid. p. 5

47 Jashareviq, Jasmin. (2017). Contribution of non-programme countries to EU Youth Wiki. Chapter I. Bosnia and Herzegovina: Youth Policy Governance. p. 4.

48 Ibid. p. 4

49 Dushanicaq, Srgjan. Lakiq, Sinisha. & Turjaçanin, Vladimir. (2017). Pjesëmarrja qytetare dhe politike e rinisë- qasje psikologjike. p. 94. Friedrich Ebert Stiftung. Banja Luka.

50 Jašareviq, Jasmin & Jevdiq, Jugoslav. (2018). Contribution of non-programme countries to EU Youth Wiki. Bosnia and Herzegovina Chapter II: Voluntary Activities. p. 3. Council of Europe.

51 Ibid., p. 4

KOSOVA DHE METOHIA*

Popullsia e Kosovës dhe Metohisë* është më re në Evropë, me 55% të popullatës më e re se 30. vjet⁵². Kjo paraqet shtypje të madhe mbi qeverinë e Kosovës dhe Metohisë të investoj në ndërtimin dhe implementimin e politikave dhe mekanizmave të pjesëmarrjes në lidhje me të rinjtë. Një vit pas shpalljes së pavarësisë, qeveria e Kosovës dhe Metohisë* ka miratuar *Ligjin për fuqizimin e pjesëmarrjes të të rinjve*⁵³. Dallimi nga çdo ligj tjetër për të rinjtë në rajonin e BP6 është se ligji në Kosovë dhe Metohi* përcakton të rinjtë midis moshës 15 dhe 24 vjeç⁵⁴, duke e kapërcyer popullsinë e të rinjve nga 24 deri në 29 vjeç. Institucionet më të rëndësishme të përcaktuara nga ky ligj janë Këshilli Qendror i Veprimit për Rininë, Këshilli Lokal i Veprimit për Rininë dhe Qendrat Rinore⁵⁵.

Përveç ligjit, Kosova dhe Metohia* ka miratuar Strategjinë e Rinisë 2019-2023, e cila si tre qëllimet e para i thekson: 1. *Mobilizimin e të rinjve për të marrë pjesë*, 2. *Sigurimin e aftësive dhe përgatitjen e të rinjve për tregun e punës dhe* 3. *Një mjedis të shëndetshëm dhe të sigurt*⁵⁶. Strategjia thotë se, për të arritur një pjesëmarrje më të madhe të të rinjve, ajo duhet të përqendrohet në ndërtimin e kapaciteteve të organizatave rinore dhe sigurimin e mbështetjes financiare për iniciativat e aktivistëve të të rinjve⁵⁷. Pranë kësaj, komunat shihen si aktorë të rëndësishëm, e cila duhet të rrit angazhimin e të rinjve. Edhe pse shumica e komunave kanë bërë progres në zhvillimin e politikave të rinisë lokale, jo të gjitha komunat kanë një buxhet të mjaftueshëm për t'i zbatuar ato⁵⁸. Megjithatë këto organe janë të parashikuara me ligj, sipas anketës, 25% e studentëve nuk kishin dëgjuar kurrë për Planin e Veprimit, dhe vetëm 23% e dinin se ekzistonte një Ligj për Rininë⁵⁹. Megjithatë Plani i Veprimit i Rinisë së Kosovës dhe Metohisë* është në përputhje me standardet evropiane, të rinjtë nuk duket se e kanë njohur atë si një dokument që plotëson nevojat e tyre, por si një dokument të kontrolluar nga donatorët, pasi 28% e buxhetit të saj financohet nga komuniteti kombëtar⁶⁰.

Ndonëse duket se ekziston rregullore e favorshme, të dhënat tregojnë se 90% e të rinjve nga 18 deri 25 vjeç nuk kanë qenë kurrë anëtarë të ndonjë organi politik, OSHC, organizatës rinore apo çfarëdo grupi tjetër rinor⁶¹. Pas luftës për pavarësi, sektori civil në Kosovë dhe Metohi* u forcua, falë ndihmës financiare të huaj. Një numër i madh i OSHC-ve, të varura nga fondet e donatorëve ndërkombëtarë, janë zhdukur. Duket se gjithashtu ka një mungesë solidariteti midis organizatave rinore, pasi ato konkurrojnë për financim⁶². Sipas disa të dhënave të mbledhura më parë, ka rreth 90 organizata aktive rinore në Kosovë me shumë pak anëtarë⁶³. Gjithashtu, aktivizmi qytetar nuk duket të jetë i popullarizuar në mesin e të rinjve të Kosovës, me vetëm 13% të atyre që kanë bërë vullnetarizëm në kornizat e aktiviteteve të shoqërisë civile. Ekziston gjithashtu një ndryshim midis të rinjve Serbë dhe Shqiptarë në Kosovë dhe Metohi*, me më shumë aktivistë në anën serbe, respektivisht 30% e tyre të cilët kanë bërë vullnetarizëm⁶⁴.

52 Rrumbullaku, Olton. (2019). Youth study in Kosovo* 2018/2019. p. 4. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.
 53 Assembly of the Republic of Kosovo*. (2009). Law No. 03/L-145 on empowerment and participation of youth.
 54 Ibid. p. 1
 55 Ibid.
 56 Republic of Kosovo*. Ministry of Culture, Youth and Sports. (2019). Strategy for youth 2019-2023.
 57 Ibid. 23-24
 58 Ibid. p. 9
 59 Feltes, Tilmann. (2013). Youth and Democracy: The Promotion of Youth Participation by the International Community in Kosovo*. p. 203. Security and Human Rights 24 (2013) 195-209. Martinus Nijhoff Publishers.
 60 Ibid. p. 203.
 61 International Foundation for Electoral Systems. (2016). The role of Youth in political entities in Kosovo*. p. 3
 62 Feltes, Tilmann. (2013). Youth and Democracy: The Promotion of Youth Participation by the International Community in Kosovo*. p. 201. Security and Human Rights 24 (2013) 195-209. Martinus Nijhoff Publishers.
 63 Ibid. p. 201.
 64 Rrumbullaku, Olton. (2019). Youth study in Kosovo* 2018/2019. p. 61. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.

MALI I ZI

Kërkimet e fundit tregojnë se nivelet e pjesëmarrjes së të rinjve apo edhe interesimet për politikën në Mal të Zi nuk janë të larta. Sipas rezultateve të anketës, 31% e të rinjve nuk e ndjekin kurrë politikën, ndërsa 49% e ndjekin atë me vëmendje të kufizuar: ekziston një përqindje e lartë (80%) e të rinjve që nuk janë veçanërisht të interesuar në politikë⁶⁵. Më shumë se 75% e të rinjve nuk janë anëtarë të ndonjë partie politike. Gjithashtu, më shumë se 70% nuk shohin një ndryshim midis partive politike ose mendojnë se ndryshimet janë të vogla⁶⁶. Gjithashtu, vetëm 24% i të rinjve do të dëshironin që Mali i Zi të ketë një udhëheqës demokratik, ndërsa tipi më i famshëm i udhëheqësit është popullist (34%), pastaj paternalist (21%) dhe tipi autoritar (21%). Mali i Zi ka udhëheqës demokratik, ndërsa tipi më i famshëm i udhëheqësit është popullist (34%), pastaj paternalistik (21%) dhe tipi autoritar (21%)⁶⁷.

Qeveria e Malit të Zi e ka miratuar Ligjin për Rininë relativisht vonë - në 2019. Në grupin e të rinjve hyn popullata e moshës 15-30 vjeç⁶⁸. Sipas anketës IPSOS, 21% (132.702) e të rinjve janë të moshës 15-29 vjeç. Disa nga gjetjet kryesore të atij studimi janë se qytetarët besojnë se autoritetet manipulojnë me të rinjtë dhe se pjesëmarrja e tyre është vetëm deklarative dhe se asgjë e rëndësishme nuk ndryshon⁶⁹. Me ligj përcaktohet Këshilli për Rininë, organi koordinativ i ngarkuar për shërbimet e rinisë, të cilët janë të përbërë nga klube të rinjsh dhe qendra rinore⁷⁰. Ministria e Arsimit dhe Ministria e Sportit kanë zhvilluar Strategjinë Rinore 2017-2021, e cila përqendrohet në gjashtë prioritetet: 1. Siguria Ekonomike dhe Sociale, 2. Cilësia e Arsimit, 3. Pjesëmarrja në Vendim-Marrje, 4. Shëndeti, 5. Kultura dhe 6. Kornizë normative dhe institucionale për zbatimin e politikave rinore⁷¹.

Ligji mbi vullnetarizmin tregon të njëjtin lloj keqkuptimi të konceptit të vullnetarizmit si në Maqedoninë e Veriut (dhe Serbinë), sepse ai shihet si një punë. Njerëzve nën 15 vjeç iu ndalon madje të bëjnë punë vullnetare, edhe nëse shkolla organizon ngjarje të tilla⁷². Meqënëse nuk ka kulturë të vullnetarizmit apo stimujve aktualë nga shteti, nuk është për t'u habitur që 72% e të rinjve u përgjigjën se nuk ishin vullnetarë apo ishin anëtarë të një shoqatë apo OSHC⁷³.

Duket e vështirë të mbërish deri në një numër të saktë organizatash aktive të rinisë në Malin e Zi për shkak të mungesës së të dhënave të përditësuara në regjistrin kombëtar. Gjithashtu, nuk ka asnjë organizatë të kulmit për të rinjtë⁷⁴. Megjithatë, ka një numër të madh organizatash aktive studentore, që duket mënyra më e famshme e angazhimit të të rinjve⁷⁵.

65 Westminster Foundation for Democracy. (2019). Youth perception and attitudes towards politics in Montenegro. p. 7

66 Ibid., p. 13-14

67 Ibid., p. 11

68 LIGJI PËR TË RINJTË. "Gazeta zyrtare e Malit të Zi", nr. 025/19 prej 30.04.2019, 027/19 prej 17.05.2019

69 IPSOS. (2013). KAP hulumtim - hulumtim mbi njohuritë, qëndrimet dhe sjelljen e shtetasve Malazezë në lidhje me punësimin dhe pjesëmarrjen e të rinjve. p. 34-35

70 LIGJI PËR TË RINJTË. "Gazeta zyrtare e Malit të Zi", nr. 025/19 prej 30.04.2019, 027/19 prej 17.05.2019

71 Ministria e Arsimit e Malit të Zi & Ministria e Sporteve e Malit të Zi (2016) Strategjia për të rinjtë 2017-2021. p. 8.

72 [http://www.strategijazamlade.me/download/Ishod%20C%20\(aktivacija%20mladih\).pdf](http://www.strategijazamlade.me/download/Ishod%20C%20(aktivacija%20mladih).pdf) . p. 36

73 Westminster Foundation for Democracy. (2019). Youth perception and attitudes towards politics in Montenegro. p. 20

74 Albania in the Berlin process. (2016). A Mapping and Comparative Assessment of Youth Organizations in the Western Balkans. An Insight to Youth Organizations and Youth Policy in Albania, Montenegro and Serbia. p. 11-12

75 Ibid. 11-12.

MAQEDONIA E VERIUT

Studimet tregojnë se të rinjtë në Maqedoninë e Veriut nuk janë të interesuar për politikë. Hulumtimi i fundit tregoi se 17% e të rinjve janë të interesuar për politikë, e cila është në mënyrë të konsiderueshme më e ulët se 50% e regjistruar në 2013⁷⁶. Mund të ketë dy shpjegime për këtë: E para është që 80% e të rinjve besojnë se autoritetet nuk kujdesen fare për ta ose vetëm pjesërisht për ta dhe nevojat dhe problemet e tyre. Arsya e dytë është ndjenja e tyre e paaftësisë për të ndikuar në mënyrën se si autoritetet marrin vendime.⁷⁷

Nuk ka ligj kombëtar për rininë në Maqedoninë veriore, megjithatë Agjencia për Rini dhe Sport ka filluar procedime dhe ka hartuar një ligj. Megjithatë, për shkak të pjesëmarrjes së pamjaftueshme të përfaqësuesve të organizatave rinore, teksti është dorëzuar për rishikim⁷⁸. Dokumentet kryesore në lidhje me rininë janë *Strategjia Kombëtare për Rininë 2016-2025* dhe *Plani i Veprimit dhe Monitorimit*⁷⁹. Këto dokumente të politikave përcaktojnë të rinjtë si persona të moshës 15-29 vjeç; përqindja e këtij grupi në popullsinë e përgjithshme të Maqedonisë veriore del 21%⁸⁰. Prioritetet kryesore të përcaktuara në Strategjinë e Rinisë janë: 1. *Sigurimi i një standardi më të mirë ekonomik për të rinjtë*, 2. *Krijimi i kushteve për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive themelore*, 3. *Përfshirja e të rinjve në monitorimin dhe zbatimin e politikave përkatëse dhe* 4. *Aksesi i barabartë në arsim*⁸¹.

Ende nuk ka mekanizma zyrtarë për konsultim me të rinjtë, përveç thirrjeve publike për pjesëmarrje në grupe pune tematike, që do të thotë se p

Pjesëmarrja në procese politikash përveç atyre që lidhen drejtpërdrejt me pyetjet e të rinjve, nuk është e garantuar nga asnjë rregullore, duke rezultuar në pjesëmarrje të ulët të të rinjve. Të dhënat tregojnë gjithashtu se ka një nivel të ulët të angazhimit qytetar të të rinjve, veçanërisht grupeve të marginalizuara. Kjo gjithashtu tregon se të rinjtë Maqedonas, të cilët janë më të arsimuar dhe të punësuar, janë më të angazhuar krahasuar me të rinjtë Shqiptarë, të cilët janë më pak të arsimuar dhe më të papunë⁸².

Ligji i Maqedonisë së Veriut për Vullnetarizmin kontribuon shumë në pjesëmarrjen e të rinjve, sepse e ka definuar vullnetarizmin si një formë të angazhimit pune, i cili sipas shumë vetave është një koncept i keqkuptuar⁸³. Raporti i Gallupit (2016) e rendit Maqedoninë e Veriut në dhjetë vendet e renditura më të ulët kur bëhet fjalë për përqindjen e qytetarëve që janë vullnetarë, me vetëm 7% të popullsisë⁸⁴.

Ndonse nuk ka asnjë organizatë e kulmit zyrtare kombëtare për të rinjtë në Maqedoninë Veriore, ka dy organizata me potencial të madh: Këshilli Kombëtar Rinor i Maqedonisë Veriore (NYCM) dhe Koalicioni i Organizatave Rinore (SEGA)⁸⁵. NYCM përmbledh më shumë se 40 organizata rinore dhe mbulon një gamë të gjerë temash, si nga zonat rurale ashtu dhe urbane, si dhe krahët të partive politike rinore⁸⁶. Nga ana tjetër, SEGA përqendrohet kryesisht në lobimin për ndryshimet legjislative dhe përbëhet nga 12 anëtarë dhe 14 organizata të përbashkuar⁸⁷. Ekzistojnë 103 organizata rinore në Maqedoninë veriore, kurse shumica e tyre janë në rajonin e Shkupit⁸⁸. Si gjëkund tjetër në rajon, organizatat rinore përballen me një mungesë fondesh dhe veprojnë në këtë mënyrë nga një projekt dhuruesish në tjetrin. Kjo nuk kontribuon në qëndrueshmërinë e tyre afat-gjatë. Si rrjedhojë e kësaj, nuk ka staf të mjaftueshëm të aftë, dhe nivelet e anëtarësimit janë të ulta. Nga ana pozitive, megjithatë, kohët e fundit është evident rrjetëzimi më i madh midis organizatave rinore⁸⁹.

76 Topuzovska Latković, Marija et al. (2019). Youth Study North Macedonia 2018/2019. p. 68. Friedrich Ebert Stiftung.

77 Galevski, Martin. (2019). Socio-political participation of Youth in North Macedonia: Apathy, Optimism or Disappointment? p. 9. Westminster Foundation for Democracy.

78 European Commission. (2017). Youth Wiki national description. Youth policies in the former Yugoslav Republic of Macedonia. p. 8.

79 Ibid. p. 7.

80 Ibid. p. 7.

81 Agencija za mladi i sport. (2016). National Youth Strategy 2016-2025. p. 11.

82 Ibid. p. 38.

83 Ibid. p. 17.

84 Westminster Foundation for Democracy. (2019). Socio-political participation of Youth in North Macedonia: Apathy, Optimism or Disappointment? p. 27.

85 Ibid. p. 25.

86 Ibid. p. 25.

87 Ibid. p. 25.

88 Ibid. p. 26.

89 Ibid. p. 27.

SERBIA

Në Serbi ekzistojnë vetëm 18.4% të të rinjve sipas regjistrimit të vitit 2011, numri më i ulët krahasuar me të tjerët në rajon. Më shumë se gjysma e tyre nuk janë aspak të interesuar për politikë⁹⁰. Niveli i besimit në institucionet publike është gjithashtu i ulët - më shumë se 50% nuk i besojnë institucionit të presidentit⁹¹, ndërsa partitë politike janë më pak të besueshme - 56% i të rinjve nuk u besojnë atyre, ndërsa 38% janë indiferentë⁹².

Rezultati pozitiv i zgjedhjeve të fundit parlamentare është se 28 vetë nën moshën 30 vjeç do të jenë deputetë⁹³, e cila është më shumë se 10% e vendit në parlament. Megjithatë, të jesh anëtar i një partie politike nuk është aq e popullarizuar në mesin e të rinjve, pasi më shumë se 86% nuk janë anëtar i ndonjë partie politike⁹⁴.

Serbia e ka miratuar Ligjin për Rininë në vitin 2011. Strategjia e Rinisë 2015-2025. përqendrohet në 11 përparësi. Dy të parat janë pjesëmarrja dhe rrjetëzimi i të rinjve, e cila duhet të krijojë mundësi më të mira për avokimin e organizateve rinore⁹⁵. Strategjia përcakton gjithashtu mënyrat për pjesëmarrjen e të rinjve - duke krijuar një shoqatë apo koalicion. Pranë kësaj, ka zyra lokale dhe provinciale të rinisë që duhet të shërbejnë si një urë midis organizatave të rinisë dhe të rinjve dhe autoriteteve lokale e provinciale.

Organizata e kulmit e Rinisë së Serbisë (KOMS) është një organizatë e kulmit kombëtare që u themelua në vitin 2011. Ajo aktualisht përbëhet nga 109 organizata rinore. Ajo është një platformë avokimi që ka për qëllim përmirësimin e pozitës së rinisë dhe vepron si një lidhje midis rinisë, organizatave të cilat janë anëtare dhe vendim-marrësve të ndryshëm dhe ofruesve të programit dhe shërbimeve rinore (kryesisht shtetit dhe institucioneve të tij)⁹⁶. Përkundër nëntë viteve të pranisë aktive dhe një baze të madhe anëtarësh, shteti njohu ligjërisht KOMS'in si një organizatë e kulmit kombëtare e cila nuk ishte deri në Gusht 2020. Bashkë me KOMS'in, Shoqata Kombëtare e Praktikës dhe Praktikantëve të Punës Rinore (NAPOR)⁹⁷ Shoqata Kombëtare e Zyrave Të Rinisë⁹⁸ janë tre shtyllat kryesore të sektorit të rinisë në Serbi⁹⁹.

Kuvendi i Serbisë ka miratuar Ligjin për Vullnetarizmin në vitin 2010. Ndër dispozitat e tjera, Ligji parashikon tre kategori të aktiviteteve vullnetare; detyrimi që organizata mikpritëse të lidhë një marrëveshje me shkrim me vullnetarin; detyrimi që organizata mikpritëse të hyjë në regjistrin e organizatave vullnetare; detyrimi që organizata vullnetare të paraqesë një raport vjetor mbi aktivitetet e saj në Ministri; dhe përshkruan dënime të ashpra për shkeljen e ndonjë prej kërkesave të mësipërme. Të gjitha këto dispozita u ngjajnë ligjeve lidhur me vullnetarizmin në pjesën tjetër të BP6 dhe kanë një ndikim negativ mbi kulturën e vullnetarizmit.

90 Popadiq, Dragan; Pavloviq, Zoran & Mihailoviq Sreqko. (2018). Të rinjtë në Serbi 2018/2019. p. 57. Friedrich Ebert Stiftung

91 Ibid., p. 63

92 CeSID. (2019). Pozita dhe nevojat e të rinjve në Republikën e Serbisë. p. 88. CeSID

93 Stojanoviq, Boban & Ivkoviq, Aleksandar. (2020). Raport alternativ mbi pozicionin dhe nevojat e të rinjve në Republikën e Serbisë-viti 2020. p. 101. Organizatë e kulmit e të rinjve Serbë-KOMS.

94 Ibid., p. 117

95 Shkolla e Hapur e Beogradit. Kuadri strategjik i politikës rinore në Republikën e Serbisë - sfidat dhe perspektivat.

96 Faqja zyrtare e internetit KOMS: <http://koms.rs/en/organization/> Aksesuar: 10. shtator 2020.

97 Faqja zyrtare e internetit NAPOR: <http://www.napor.net/sajt/index.php/sr-yu/medjunarodni-projekti/about-napor> Aksesuar: 10. shtator 2020.

98 Shoqata Kombëtare e Zyrave të Rinisë: <https://asocijaciakzm.org/> Aksesuar: 10. shtator 2020.

99 Është e rëndësishme të theksohet se në vitin 2019, Qyteti i Novi Sadit, kryeqyteti i provincës Serbe të Vojvodinës, u zgjodh si Kryeqyteti Evropian i Rinisë, ku pjesëmarrja dhe politikat e të rinjve zhvillohen dhe testohen, të cilat mund të zbatohen më tej në vendet e tjera të Rajonit.

NGA MEKANIZMAT NDËRKUFITARË NË ATO RAJONALE TË BASHKËPUNIMIT

Falë bashkëpunimit ndërkufitar të të gjitha qeverive të vendeve të BB6, një organizatë ndërkombëtare kushtuar të rinjve, Zyra Rajonale për Bashkëpunim Rinor (RYCO)¹⁰⁰, u krijua në 2016. selia e RYCO'së është në Tiranë, por gjithashtu ka zyra në Beograd, Podgoricë, Prishtinë, Sarajevë dhe Shkup. Qëllimi i RYCO'së është "të promovojë frymën e pajtimit dhe bashkëpunimit midis të rinjve në rajon përmes programeve të shkëmbimit të të rinjve"¹⁰¹. Të 6 qeveritë janë zotuar të financojnë këtë organizatë.

RYCO mbështet aktivitete që mundësojnë bashkëpunim midis organizatave në të gjithë rajonin, kryesisht përmes projekteve të lëvizjes së të rinjve. Kjo u lejon të rinjve që të udhëtojnë dhe takojnë moshatarët nga i gjithë rajoni, me anë të cilës thyhen barrierat kombëtare dhe fetare. Vlen të përmendet gjithashtu se ky është mekanizmi i parë i tillë i formuar përmes një modeli të qeverisjes së përbashkët, në të cilin marrin pjesë të rinjtë rajonalë dhe përfaqësuesit e qeverisë.

Pranë mekanizmave, ka disa projekte dhe programe që synojnë një rrjetëzim më të madh midis të rinjve në rajone, të përqendruara kryesisht në punësimin e të rinjve:

- Organizatat e shoqërisë civile të Ballkanit Perëndimor për të mbështetur punësimin e të rinjve (*WEB4YES*) (Shkolla e hapur e Beogradit, Serbia)
- *Rinia Ballkanike për Evropën*, veçanërisht duke përfshirë *Shkollën Verore Politeia* (Qendra për Fondacionin e Demokracisë, Serbi)
- Karriera ime nga zeroja deri te heroi - forcimi i rrjetit të shoqatave të shoqërisë civile në Ballkanin Perëndimor për të zbatuar një model "one-stop-shop" për punësimin e të rinjve i destinuar për vendet e ardhshme të punës 4.0. së revolucioneve dixhitale (Qendra për Punë Rinore, Mali i Zi)
- *Të rinjtë nga Ballkani: lidhja e arsimit, aftësive dhe potencialit të partneritetit në praktikat rajonale të punësimit* (BY LEAP) (Arritjet e të Rinjve, Serbi)
- *Projekti Laborator i Rinisë së Ballkanit Perëndimor* (Këshilli i Bashkëpunimit Rajonal)
- WB&T for EmploYouth (Fondacioni Ana dhe Vlade Divac)

100 Si pasojë e Procesit të Berlinit.

101 Faqja zyrtare e internetit RYCO: https://www.rycowb.org/?page_id=152. Aksesuar: 10. shtator 2020.

PAMJE E PËRGJITHSHME E THELLË NË PËRFSHIRJEN E TË RINJVE TË BALLKANIT PERËNDIMOR NË VENDIM-MARRJEN

KUPTUESHMËRIA E PJESËMARRJES SË (TË RINJVE)

Siç u përmend më herët, 12 fokus grupe në 6 vende të Ballkanit Perëndimor mbledhën gjithsej 76 të rinj, të moshës 18 deri 30 vjeç. Të gjithë ata kanë fituar të paktën një përvojë me proceset e vendim-marrjes, pavarësisht nëse ata marrin pjesë drejtpërdrejt ose janë të njohur me to, duke organizuar ose monitoruar procese të tilla. Kjo është e rëndësishme të theksohet, sepse shumica e të rinjve nga BP6, siç u përmend në kapitujt e mëparshëm, nuk kanë përvojë të tillë. Ky është me të vërtetë një nga kufizimet e këtij studimi - ajo ofron një perspektivë të brendshme për procesin, por kuptueshmëria e këtyre proceseve nga shumica e të rinjve mbetet e panjohur. Megjithatë, për të kuptuar se si funksionon sistemi, është më mirë të pyeten ato që kanë njohuri dhe/ose përvojë me pjesëmarrjen.

Edhe pse të gjithë pjesëmarrësit e FG kishin të paktën një përvojë të caktuar ose njohuri mbi pjesëmarrjen e të rinjve (shumica e tyre kishin mjaft përvojë) që praktikoheshin në nivel lokal dhe /ose kombëtar, dhe megjithëse ligjet dhe mekanizmat ekzistues janë të ngjashëm në të gjithë rajonin ose përdorin terminologji të ngjashme, pjesëmarrja nuk interpretohet në mënyrë identike në grup, edhe pse kuptueshmëria duket se vjen nga i njëjti vend. Në një mënyrë, pjesëmarrja përjetohet si një pjesëmarrje e drejtpërdrejtë në vendim-marrje në nivel lokal ose kombëtar - për shembull, pjesëmarrja në një grup pune të ngarkuar me zhvillimin e një plani lokal të veprimit për rininë: *Përvoja e shkrimit e atij plani lokal (në vitin 2009) ka qenë e bukur. Ja çfarë ndodhi - të gjitha organizatat vullnetare që ishin aktive në qytetin e Pançevos u mbledhën në atë kohë, të gjithë presidentët, krerët e atyre organizatave u mbledhën dhe ne regjistruam një organizatë të kulmit lokale ... Kur e shkruam atë Plan Veprimi Lokal, u shfaqën si një organizatë e vetme, unike, jo si një milion njerëz të ndryshëm që ishin të ndarë në një milion organizata të ndryshme. Ajo ishte vërtet një përvojë e mrekullueshme.. Për fat të keq, vajza që udhëhoqi të gjithë procesin (nga Zyra Lokale e Rinisë) u largua, disa njerëz të rinj erdhën dhe gjithçka filloi të prishej (në aspektin e aktivitetit dhe motivimit). Hajde tani le t'i motivojmë të rinjtë që përsëri të aktivizohen!* Në mënyrë tjetër, pjesëmarrja kuptohet mjaft gjerësisht dhe më pak formalisht. Për shembull, poashtu edhe pjesëmarrja në FG në këtë hulumtim është përjetuar si një lloj pjesëmarrjeje (me kuptueshmëri dhe shpresë se kontributi i tyre në gjetjet dhe rekomandimet e këtij hulumtimi mund të ketë një ndikim indirekt) apo gjithashtu edhe pjesëmarrje në ad-hoc ose veprime të rrugës të planifikuara. Kur iu kërkua të jepte një shembull për pjesëmarrjen e të rinjve, një i anketuar u përgjigj: *Në lagjen time, disa të rinj nisën një nismë qytetare disa vjet më parë për t' u përpjekur të tërheqin vëmendjen e vendim-marrësve vendas ndaj problemit të gjendjes së keqe të rrugës kryesore. Ndërsa rruga ishte plot me gungë dhe vrime, ata mbollën lule në to dhe ftuan gazetarët të raportonin mbi të. Kjo u takua me mjaft publicitet dhe vendim-marrësit vendosën ta asfaltojnë atë rrugë. Ky shembull tërheq vëmendjen në faktin se aktivizmi, në çfarëdo forme - i planifikuar ose spontan, politik ose humanitar (një pjesëmarrës dha një shembull të veprimit në rrugë të organizuar nga zyra lokale e Kryqit të Kuq), është i lidhur ngushtë me pjesëmarrjen. Koncepti i vullnetarizmit gjithashtu nuk mund të ndahet lehtë nga pjesëmarrja. Ekziston një kuptim më i gjerë, më i mençur i pjesëmarrjes që merr parasysh se mund të nënkuptojë një kontribut të drejtpërdrejtë - si propozimi i amandmanit por edhe që nuk ka pse të jetë pjesë e ndonjë forme të veçantë dhe të institucionalizuar - pjesëmarrja është gjithashtu një aksion në rrugë, tubim apo fushatë në mediat sociale, sepse lejon që zëri i dikujt të dëgjohet.*

Shembuj të mirë për të kuptuar pjesëmarrjen erdhën nga përgjigje të ndryshme në pyetjen: *Si do ta shpjegonit se çfarë është pjesëmarrja një 10-vjeçarit?* Një nga idetë më të shpeshta në shumë FG ishte që loja e një fëmije, siç është ajo përvoja e tij, të ceket si shembull i pjesëmarrjes: *Unë do të provoja me një shembull banal, si një lojë që luajnë fëmijët, dhe do ta shpjegoja atë në këtë mënyrë: "Shikoni, ajo lojë nuk duhet thjesht t'u servohet juve: Le të shohim se si do ta paramendonit atë lojë, çfarë do të ndryshonit ose shtonit ose të bënit ndryshe".*

Ky është një shembull i mirë se si pjesëmarrësit e FG-së e kuptojnë pjesëmarrjen dhe çfarë e bën një aktivist - kur të lëmë mënjanë format dhe mekanizmat (dhe tek ato do të vijmë më vonë), për një aktivist ose për pjesëmarrje (aktive), është shumë e rëndësishme (për një të ri) të interesohet për pyetje sociale që janë të ndjeshme, të informuara rreth temave aktuale dhe të formojë një opinion kritik. I riu aktiv është ai që, kur merr informacionin, nuk e merr si të mirëqenë, por e merr duke e kaluar nëpër disa filtra të tij, pastaj formon qëndrimin e tij dhe reagon në bazë të tij - si anëtar aktiv i shoqërisë. Mendoj se ky interes është shumë i rëndësishëm dhe të menduarit dhe suditja kritike është gjithashtu e rëndësishme në çdo aktivitet të çdo të riu. Ky kuptim i gjerë i pjesëmarrjes dhe pamjeve dhe formave të ndryshme gjë që ai nënkupton është i rëndësishëm për t'u kujtuar dhe marrë parasysh gjatë analizimit të aspekteve të tij të tjerë të rëndësishëm, të tilla si motivimi apo mekanizmat, apo se si të rinjtë i përjetojnë institucionet (dhe shoqërinë në përgjithësi) kur marrin në konsideratë pjesëmarrjen. Bazuar në përgjigjet dhe përvojat e ndara nga pjesëmarrësit, ne mund të përqijemi të përcaktojmë aktivizmin, duke pasur parasysh se ai është i lidhur ngushtë me pjesëmarrjen - mund të thuhet me siguri se çdo rast i aktivizmit është pjesëmarrje: aktivizëm do të thotë të marrësh një qëndrim publik dhe të merresh aktivitet në lidhje me një pyetje me rëndësi publike.

Se si e kuptojnë pjesëmarrjen të rinjtë dhe cilat janë kufijtë brenda të cilave i vendosin pjesëmarrjen dhe si mendojnë për të njëjtën, janë pyetje që na çojnë në pyetjen e motivimit dhe arsyes pse një i ri apo e re dëshiron të marrë pjesë fare. Motivimi mund të analizohet ekskluzivisht nga perspektiva psikologjike (e brendshme), por kjo qasje është jashtë fushës së këtij studimi. Si i kemi marrë pikëpamjet e pasura personale dhe dëshmitë nga pjesëmarrësit, analizo do të përqëndrohet në rrethanat dhe proceset e jashtme dhe ngjarjet që kontribuojnë në motivimin për pjesëmarrje, dhe për atë se si rinia po i trajton ato dhe si ajo e profilizon këtë kontekst.

MOTIVIMI - ÇFARË E INKURAJON PJESËMARRJEN E TË RINJVE?

Natyrisht, ka një numër arsyes dhe motivesh për kyçjen e të rinjve, por duket se ka disa arsye mbizotëruese brenda grupit që kemi anketuar. Një prej tyre është nevoja për të gjetur një mënyrë për të hulumtuar dhe mësuar, të jetë kurioz dhe të shpreh krijimtarinë e tij. Një nga mënyrat është që kur nuk ka mundësi të institucionalizuara (të institucionalizuara në një kuptim të gjerë, formale apo joformale), ato të gjeihen dhe krijohen individualisht ose kolektivisht. Ky citat i shkurtër e përmbledh atë bukur: *Motivimi, në të paktën, veçanërisht nëse dikush jeton në një komunitet të vogël, buron nga dëshira për të mësuar rreth gjërave dhe fenomeneve. Njeriu nuk ka qas shumë mundësi për këtë, veçanërisht kur ne konsiderojmë situatën politike dhe partitë politike që kufizojnë mundësitë dhe ju kërkojnë të "bëheni një anëtar i një partie politike së pari" dhe të ngjashme. Kështu që unë vërtet mendoj, duke marrë parasysh se sa të informuar jemi, se ne mund ta shmangim këtë proces (të bashkimit me partitë politike) dhe të shkojmë në atë rrugë në mënyrë të pavarur, për t'u zhvilluar dhe të kemi sukses.*

Mund të jetë një ekzagjerim të thuhet që të qenurit aktiv dhe të marrësh pjesë se është ngjithëse, por duket se kur të rinjtë bëhen aktivë, ekziston dëshira që të kyçen moshatarët dhe t'u tregohen atyre gjërat e këndshme që mund të bëjnë kur të kyçen. Kjo gjithashtu bëhet në mënyrë indirekte, vetëm me aktivitet dhe duke treguar se çfarë është pjesëmarrja dhe cilat janë dobietë si për të riun ashtu edhe për komunitetin: *Në lidhje me këtë (motivimi) dhe në relacion me të rinjtë aktivë (dhe personalisht besoj se i ka mjaft më shumë se sa të rinj pasiv): sepse ne punojmë në sektorë të ndryshëm dhe (jemi në gjendje të) influencojmë gjërat, ne i drejtojmë miqtë dhe të njohurit tanë (drejt aktivizmit). Çdo ditë shkojmë një hap më tej në kyçjen e tyre. Nëse asgjë tjetër, ne u japim atyre informacione se diçka e tillë ekziston. Dhe ata që nuk do të kyçen konkretisht do të mësojnë së paku për mundësinë, dhe ndoshta dikush tjetër që ata njohin do të kyçet.*

Kjo na sjell në një aspekt shumë të rëndësishëm të motivimit - pse të rinjtë përfshihen në përgjithësi dhe pse qëndrojnë aktivë: ka të bëjë me mbështetjen e komunitetit të tyre, bashkëmoshatarëve, shkollës, prindërve: *Esencialisht është e nevojshme që dikush ose diçka në komunitet t'i shtyjë të rinjtë (kah ajo të jenë aktiv). Motivimi i cili vjen prej të tjerëve është po aq e rëndësishme sikur motivimi ynë personal. Është shumë e rëndësishme që dikush të na udhëzojë: "T'a bëjmë këtë, t'a ndryshojmë atë". Ky shkëmbim në BiH, midis moderatorëve të FG'ëve dhe disa pjesëmarrësve, përshkruan më tej rëndësinë e mbështetjes. Edhe në një fokus grup i cili përbëhet nga pjesëmarrësit që ndoshta nuk janë takuar kurrë më parë dhe kanë prejardhje të ndryshme (të paktën etnike dhe fetare), mirëkuptimi reciprok dhe ndjenja e të përkaturit kanë dhënë mbështetje dhe ende i kanë motivuar njerëzit.*

MODERATORI (M): Çka j'u motivon? A j'u ka tërhequr dikush apo vetë keni kërkuar hapësirë për të shprehur disa nga idetë tuaja se si duhet të duket diçka në shoqëri? Si j'u shohin të tjerët (të cilët nuk janë aktiv)?

I ANKETUARI 1 (I1): Ka gjithmonë njerëz që j'u mbështesin dhe ata që nuk e bëjnë atë, që mendojnë se jeni duke aktruar apo diçka e tillë. Dhe duhet shumë guxim, pavarësisht nëse duam ta pranojmë apo jo.

M: Çka j'u motivon, cili është motivi juaj? Pse nuk dorëzoheni?

I2: Hm, çka më motivon? Që ta bëjë komunitetin tim lokal ose tërë Bosnjë dhe Hercegovinë një vend më të mirë për veten time dhe për të tjerët. Nëse unë jam 100% ok, do të bëj diçka të dobishme dhe pozitive në mënyrë që dhe të tjerët rreth meje të jenë mirë.

I3: Mendoj se përgjithësisht na mungon shumë kurajo dhe guxim për të thënë: "Hej, tani është koha jonë". Na mungon ajo, momenti në të cilin e kuptojmë atë zë i cili thotë: „Ne do t'a bëjmë atë!". Por mendoj se ka shumë potencial. Unë i dëgjoj këta të rinj të tjerë dhe me të vërtetë e di që mund t'a bëjmë; na duhet vetëm pak.

M: Po, i anketuari 4, na thoni, Ju lutem!

R4: Jam i kënaqur që dëgjoj diçka si kjo nga i anketuari 3. E thënë thjesht, kisha nevojë për dikë që të më shkundte dhe të më thoshte: "Eja këtu t'a shohësh këtë, ndoshta kjo është po ajo që të duhet". Unë jam ajo që jam sot, dhe tani unë i inkurajoj të tjerët. Komunitetet tona janë ashtu siç janë, prandaj përpiqem, sa më shumë që të jetë e mundur, të mos jem i rrethuar nga energjia negative. Mendohej të shoqërohem me njerëz me të njëjtin mendim që kërkojnë mënyra për të kontribuar në komunitetin e tyre. Pa marrë parasysh se çfarë, gjithmonë do të ketë nga ata që do të përpiqen të j'u ngadalësojnë ose të mos j'u lejojnë të përparoni, por është e rëndësishme për mua të mos lejoj njerëz të tillë të më afrohen.

Motivimi për veprim dhe tentim të pjesëmarrjes në proceset e vendim-marrjes ndonjëherë buron nga ndjenja e pakënaqësisë së madhe në pamje të situatës në shoqëri në tërësi ose në një komunitet të caktuar ose institucion, veçanërisht kur dihet se gjërat mund të jenë më të mirë. Po edhe po të buroja nga kjo ndjenjë negative, përsëri ekziston një mirëkuptim se motivimi për pjesëmarrje i nevojitet mbështetja e nevojitshme dhe inkurajim nga të tjerët:

I1: Mirë, ajo që kam parë (ajo që i motivon të tjerët) është t'u them atyre se kush është fajtori për situatën në të cilën gjenden. Për shembull, kur jam me të rinjtë, jo si pjesë e një projekti, kur vetëm flasim për pyetjet e ndryshme, dëgjoj se ata janë të shqetësuar për shkak të shumë gjërave. Ata gjithashtu tentojnë të fajësojnë autoritetet kombëtare për të gjitha problemet e tyre. Ata nuk e dinë që qeveria lokale është gjithashtu përgjegjëse, mentaliteti i njerëzve dhe sistemi i brishtë në të cilin jetojmë është gjithashtu fajtor. Ndoshta nuk është vetëm qeveria fajtorë, por është edhe faji ynë. Unë shoh se shumë njerëz marrin përgjegjësi të ndryshme por pa ditur si t'a bëjnë punën. Për shembull, shumë profesorë që thjesht nuk dinë t'a bëjnë punën. Dikush mund të jetë ekspert i mrekullueshëm, por nuk di si t'ua transmetojë studentëve njohuritë që ai ka. Ajo është problemi i madh. Dhe të rinjtë kanë edhe probleme familjare, financiare, probleme me profesorë, ose ndonjëherë edhe probleme personale, e dini ...

M: Pra, pjesëmarrja vjen nga rebelimi?

I2: Ashtu, siç tha ai. Të rinjtë janë shumë të revoltuar dhe nëse do të dinin se çfarë po ndodhte, kush e di se çfarë do të bënin. Ndoshta duhet t'u themi atyre që të ankohen, të avokojnë, sepse ajo është e drejta e tyre. Nga ana tjetër, kemi dhe fëmijët njerëz të cilët janë të privilegjuar, të cilët janë shumë të pasur dhe nuk i kanë këto probleme.

M: Dhe ato (ato që janë të revoltuar) nuk marrin pjesë?

I2: Po, nuk marrin pjesë.

M: Dhe kur ata do të ishin aktiv?

I2: Shumica e tyre janë të revoltuar dhe ne kemi një mundësi të mirë, ndoshta t'i informojmë ata për problemet, për gjërat që mund t'i bëjnë. Le t'u themi atyre se ata mund të ndryshojnë diçka dhe si ta bëjnë atë. Le t'u themi se nuk mund të presin që të ndodhë ndryshimi nëse nuk lëvizin. Unë u them atyre që të angazhohen, të organizohen, t'i nisin protestat dhe tubimet ose të gjejnë ndonjë mënyrë tjetër për të shprehur pakënaqësinë e tyre. Unë u them atyre si t'a bëjnë këtë, të zgjedhin një mënyrë demokratike. Dhe ata e bëjnë atë ndonjëherë, e dini, ndonjëherë ata përpiqen, ndonjëherë edhe... Për shembull, kemi shumë iniciativë që i ndajmë në Facebook, dhe disa kanë qenë të mira. Shpesh sugjeroj: "Në rregull, kur keni diçka, disa informata, dërgojeni ata, ngrini zërin dhe dërgojeni të tjerëve sa më shpejt të jetë e mundur". Dhe ata po e shpallin atë menjëherë.

Sigurisht, mosbesimi dhe pakënaqësia nuk provokojnë çdo herë një reagim. Edhe të rinjtë me më pak përvojë janë të zhgënjyer kur shohin se shoqëria në të cilën ata jetojnë është në një status quo, dhe kjo mund t'i pasivizojë ata:

M: Çfarë Ju motivon, çfarë për shembull Ju përfshin në kyçe ose të insistoni që qeveria të kyçet në konsultim. Për shembull, kur u miratua Ligji për rininë (Maqedonia e Veriut), kishte shumë të rinj të përfshirë në procesin e konsultimit. Çka do t'ju motivonte të kyçeni?

I1: Njerëz më kompetentë në institucione, në parti politike... Njerëzit do të kishin më shumë konfidencë. Mendoj se shumica e njerëzve nuk u besojnë atyre dhe mendoj se procesi nuk do të përfundojë ashtu siç do të dëshironim të mbaronte. Në fund...

M:... Të tjerët do të vendosin?

I1: Ata do të marrin vendime, vendime ndër-partiake, vendime politike. Ato i përfaqësojnë interesat e ndryshëm. Nuk e di... Kurrë nuk është e sigurt, për shembull, kur diçka buron nga të rinjtë, një iniciativë apo diçka e ngjashme, ndonjë dëshirë për të ndryshuar diçka, nëse ajo do të zbatohet në masë të plotë.

M: A j'u demotivon kjo?

I1: Po. Mendoj se zëri i të rinjve nuk do të dëgjohet si duhet, por ata vetëm do të shfrytëzohen. Jo vetëm të rinjtë, por të gjithë, por në këtë rast njerëzit e rinj. Në përgjithësi, unë nuk u besoj institucioneve, partive politike dhe të gjithë vendim-marrësve, organeve legjislative.

M: Më lejoni t'ju lexoj atë që I2 e ka ndarë përmes bisedës: "Unë personalisht nuk e shoh veten këtu, sepse këtu mund të përparojnë vetëm njerëzit që janë fëmijë "të dikujt" dhe kështu me radhë. Unë do të filloj me shoqërinë e rrezikuar, sepse këtyre të rinjve nuk mund t'u sigurohet punë adekuate sepse ekziston një diskriminim i madh. Edhe sikur të fillonim një iniciativë për të ndaluar atë diskriminim, askush nuk do të na dëgjonte. Para zgjedhjeve, partitë politike u premtojnë gjithçka, vetëm për të marrë votën e tyre, por për ata asgjë hiç nuk bëhet.

I3: Nuk pajtohem. Ky është mendimi i tij. Unë jam, prapsepap, i kushtuar përpjekjes për të ndryshuar standardet në politikë, për ti ngritë ato pak së paku. Që njerëzit e rinj, që besojnë se diçka duhet përmirësuar, të paktën të luftojnë pak për të. Sepse, askush nuk do të na japë asgjë, sidomos ata njerëz që i konsiderojmë të paaftë.

Ne i kritikojmë ata, por ne nuk jemi duke bërë asgjë, ne vetëm ulemi anash dhe duam të hikim nga këtu. Dhe pastaj nuk do të mbetet asgjë nga ky vend.

Njëherë kur ekziston motivimi, nga kudo që të vije ai, të rinjtë përdorin mënyra të ndryshme për të vepruar dhe për të marrë pjesë në proceset që ata i konsiderojnë të rëndësishme dhe domethënëse. Mbi mirëkuptimin e gjerë të paraqitur më parë të pjesëmarrjes, vjen një sërë mjetesh dhe formash që të rinjtë kanë në dispozicion të tyre - disa tashmë ekzistuese, disa të projektuara për t'u shërbyer nevojave të tyre.

PJESËMARRJA E TË RINJVE - MJETET DHE FORMAT, DHE INSTITUCIONET

Në shumicën e fokus grupeve, është i theksuar dallimi i qartë midis mënyrës zyrtare dhe joformale në të cilin të rinjtë mund të kycen dhe avantazheve dhe disavantazheve të të dyve. Gjithashtu, është njohur qartë nevoja dhe kuptimi se mjetet dhe format janë më të mira nëse lejojnë shprehjen e krijimtarisë, edhe nëse ajo nuk ofron pjesëmarrje më efikase ose efektive. Citati i pasardhshëm na kujton qartë për gjetjen nga kapitulli i mëparshëm për atë se si mbështetja është e rëndësishme për motivimin e pjesëmarrjes, dhe siguron pamje të përgjithshme dhe hyrje në disa mekanizma të ndryshëm të pjesëmarrjes. *Deshta të shtoj diçka, pasi po flasim për mekanizma të caktuar. Kur ne (organizata rinore) duam t'i njoftojmë të rinjtë me atë se çka është pjesëmarrja, si të marrin pjesë... ne përqendrohemi në punëtori të ndryshme dhe edukimin e kolegëve si hapi i parë në fuqizimin për të filluar një iniciativë. Sepse më shpesh, pasi t'a kalojnë atë, kur janë edukatorë, trajnerë dhe kështu me rradhë, ata i ndërpusin iniciativat e tyre dhe fillojnë të besojnë në aktivizëm dhe avokim, dhe më vonë nganjëherë anëtarësohen në disa organizata. Ose ata nuk bashkangjiten, gjithçka varet, por ata vërtet besojnë në atë që thonë, ata vërtet besojnë në ndonjë qëllim që ndajnë së bashku. Kështu që unë mendoj se mësimi i moshatarëve, si diçka që kam bërë për mjaft kohë, është një mënyrë e mirë për kycjen e të rinjve... Nga ana tjetër, unë do të doja të përmendja mekanizmin që është ende duke u zhvilluar në vendin tonë (Serbi), por unë pata mundësinë të punoj mbi fusjen e saj, dhe ky është "dialogu i strukturuar". Nuk e di nëse dikush ka dëgjuar për këtë, ajo është një mekanizëm i veçantë për kycjen e të rinjve në dialog me vendim-marrësit. Ai po zhvillohet aktualisht në Serbi dhe shpresoj se do të zhvillohet më shumë në periudhën e ardhshme, sepse është një shembull i mirë se si funksionon mekanizmi i pjesëmarrjeve. Përndryshe, ky është një mekanizëm që është transferuar këtu nga BE'ja. Ka disa mekanizma që janë hartuar shumë mirë në BE. Për mendimin tim, si dhe për ekspertët e tjerë, këta (mekanizma) funksionojnë vërtet dhe shpresoj se do të jemi në gjendje t'i transferojmë këtu. Kjo është një sfidë mjaft e madhe, sepse këtu dhe në BE, kur flasim për kycjen e të rinjve, situata është krejtësisht e ndryshme.*

Të anketuarit janë të vetëdijshëm për mekanizmat ekzistues zyrtarë dhe dobëtë e tyre, të tilla si legjitimitetin, efikasitetin ose përgjegjësinë që ato ofrojnë. Por prap se prap, ata janë gjithashtu të vetëdijshëm se nganjëherë këta mekanizma nuk funksionojnë fare, ose nuk funksionojnë në masën që duhet. Ose që (të rinjtë) nuk e dinë fare që ekzistojnë mekanizma të caktuar dhe si t'i përdorin ato:

I1: Ka Këshilla për rininë dhe ato duhet të funksionojnë dhe përmes tyre të rinjtë mund të komunikojnë me publikun. Unë, ashtu si ai (i anketuari i mëparshëm), sigurisht që nuk do të ftohem në një diskutim (në lidhje me zgjidhjen e pyetjeve të disa studentëve në lidhje me provimet), por një përfaqësuesi i Këshillit mund të ftohet për të shprehur pikëpamjet tona. Të rinjtë mund t'i rregullojnë gjërat internisht, por zakonisht ka dikush që nuk pajtohet ose mendon se ajo që vendoset nuk është në rregull ose dëshiron të propozojë... Gjithmonë është kështu, dhe do të jetë gjithmonë. Dhe kjo është arsyeja pse unë them që përfaqësimi është i rëndësishëm, si këshilli rinor - ai do të përfaqësojë pikëpamjet e të rinjve dhe duhet të jetë funksional. Unë kisha një projekt të vogël, ai ishte në Krivogaštani, në Prilep. Të rinjtë u përfshinë në formimin e këshillave për rininë, përmes të cilave ata arritën të veprojnë, domethënë të propozojnë publikisht zgjidhje të ndryshme...

M: Faleminderit. Mendoj se I2'i deshti të thoshte diçka.

I2: Duhet të pajtohem me I1'in, sepse në një periudhë më të gjatë kur të rinjtë dëshironin të shprehnin mendimin e tyre, ndonjëherë ajo do të ishte paksa ad hoc dhe pa analizë se çfarë efekte do të prodhojë ai vendim ose kërkesë. Ata mendojnë vetëm për një pyetje të veçantë, në kohë të caktuar. Si, për shembull, me ato provimet universitare. Të gjithë donin të dilnin në provim fizikisht dhe pas një muaji e gjysmë, kur provimet filluan të caktoheshin, ata u kujtuan se duhet të udhëtonin, se nuk do të ishin në gjendje të ishin në klasë nëse do të kishte më shumë se dhjetë studentë, do të duhet nodshta të dalin në atë provim natës... Kështu që unë mendoj se të rinjtë duan të marrin pjesë në vendim-marrje, por ne (punëtorët rinor) duhet t'u ndihmojmë pak, të sigurojmë mekanizma dhe t'u tregojmë atyre se si të përfaqësohen ose të përfaqësojnë, në mënyrë që të mos humbasin legjitimitetin...

Dhe kur bëhet fjalë për mekanizmat, ka shumë mekanizma. Ne mund të fillojmë me këshillat lokale të rinisë për të cilët po fliste I1'i; duhet të ketë një rregullore lokale për të rinjtë në secilën komunë dhe komuna duhet t'i mbështesë ata; mandej Këshilli Kombëtar i Rinisë - ku të gjitha organizatat rinore duhet të përfaqësohen; organizatat lokale dhe asamblëte universitare ...

Pra, këta mekanizma të pjesëmarrjes, dhe ne si përfaqësues dhe bartës të mekanizmave të pjesëmarrjes, duhet të jemi më të njohur në mesin e të rinjve, në mënyrë që të rinjtë të mund të vijnë tek ne, dhe ne pastaj të përfaqësojmë mendimet e tyre. Dhe nëse ndonjë nga të rinjtë... nuk dëshiron të marrë pjesë përmes nesh, sigurisht aty është ENER (Regjistri Kombëtar Elektronik i Unifikuar i Rregullore të Republikës së Maqedonisë Veriore), si një platformë përmes së cilës çdokush së paku mund të shpreh mendimin e vetë.

M: Sa të rinj dinë për ENER'in?

I2: Epo, sinqerisht, në këtë grup (fokus) ndoshta Ti dhe unë, dhe jashtë këtij grupi ndoshta 0,01% të njerëzve.

M: Mendoj se edhe I1 edhe I3 kanë konfirmuar se e dinë çka është ENER'i. Po, ajo është një mekanizëm shumë i mirë për kycjen e publikut në proces. Nëse përdoret si duhet, mund të jetë shumë efektive.

I3: Do të doja gjithashtu të shtoja, nëse ajo nuk është problem, meqë përmendëm këshillat e të rinjve, këshilli kombëtar... Mendoj se është një problem serioz që këshillat e të rinjve nuk funksionojnë. Mendoj, ata nuk funksionojnë, jo gjithkund. Kur funksionojnë, dhe ajo është përjashtim, shumica e këshilleve nuk e dinë me të vërtetë se për çfarë bëhet fjalë dhe cili duhet të jetë qëllimi primar i këshillit të rinisë. Unë mund të flas për qytetin tim - ne (organizata rinore) bashkëpunojmë me këshillin rinor dhe gjithë ajo, por ata nuk e dinë qëllimin e tyre fillestar, ata nuk e dinë se çfarë është këshilli i rinisë dhe cilat janë funksionet e këshillit të rinisë, çfarë duhet të bëjnë.

Situata duket të jetë e ngjashme në Serbi: Unë do të doja të përfundoja, përveç kësaj, se megjithëse ka disa mekanizma nëpërmjet institucioneve që përdoren dhe eksistojnë një qasje joformale apo arsimim i moshatarëve dhe punëtori të ndryshme dhe angazhimi i të rinjve në mënyra të tilla që më vonë po ato janë ata që drejtojnë disa nisma. Mendoj se një qasje më informale është jashtëzakonisht e rëndësishme sepse siguron një lloj vazhdimësie. Problemi më i madh kur bëhet fjalë për ndonjë mbështetje institucionale, të paktën nga përvoja ime ose rrethi i njerëzve në të cilin lëviz, është se ai nuk është i vazhdueshëm. Një qeveri vjen dhe zbaton një teknikë, dhe pastaj qeveria ndryshon, kështu që ajo teknika nuk vlen më. Kam hasur në situata ku të rinjtë, të cilët nuk janë tepër të kyçur (të inkuadruar) në vendim-marrje, mësojnë dhe mësohen me një sistem përmes të cilit në një farë mënyre mund të marrin vendime, të ushtrojnë njëfarë ndikimi, fillojnë të besojnë se po vendosin për gjërat - por pas zgjedhjeve të ardhshme ai sistem nuk vlen më.

Ky citat i mëparshëm tregon gjithashtu një tipar të papritur të mekanizmave informalë të pjesëmarrjes - kontinuiteti, i cili do të pritej nga ai zyrtar, i institucionalizuar. Gjithashtu, duket se mjetet joformale ose formale që mundësojnë shprehjen e krijimtarisë përjetohen më pozitivisht. Ata janë më spontanë dhe të rinjtë kanë një ndjenjë më të fortë të pronësisë sepse e krijojnë atë nga nevoja e tyre: Ne donim implementonim një ide në komunitetin në të cilin jetojmë, dhe ata (qeveria lokale) thanë se do të mbulonin financat dhe logjistikën, kështu që të rinjtë u aktivizuan. Ose, për shembull, keni Këshilla të nxënësve. Ata zakonisht marrin iniciativë, zbulojnë vetë shkollën, vizatojnë... Sidomos në Ferizaj kemi "Mural Fest'in", i cili në fakt tashmë po ndodh intensivisht në komunat e tjera, madje edhe në Prishtinë. Përmes tij, ne zëvendësojmë të gjitha fasadat e dëmtuara me afreske, dhe kështu pasurojmë hapësirën publike. Dhe nëpërmjet tyre, nëpërmjet formave të artit, të rinjtë, natyrisht, shpesh shprehin pakënaqësinë e tyre ndaj politikave publike. Ka një shembull tjetër i mirë nga Kosova dhe Metohia që ka bashkuar të rinjtë për pyetje të ngjashme: dekorimin e qytetit për pushimet dimërore. Kjo tregon se si të rinjtë mund të angazhohen më shumë nëse u jepen mundësi inovative për konsultim dhe aktivizim:

I1: Ne gjithashtu merremi me pyetje që nuk janë pjesë e projektit. Për shembull, si anëtare e një organizate, projekti për të cilin po punoj ka të bëjë me ekstremizmin, por unë jam gjithashtu një ekologe dhe një feministe dhe jam aktive në shumë pyetje. Ky shembull mund të tingëllojë qesharak, por kjo nuk ishte qesharake për ne. Bëhet fjalë për dekorimin e qytetit për Vitin e Ri, gjë që nuk u bë (nga autoritetet), madje biseduam me organizata të shoqërisë civile dhe askush nuk donte të reagojë. Ashtu fillova të postoja poste në rrjetin social dhe fillova t'i "sulmoj" autoritetet komunale. Përdora satirë dhe kështu me rradhë... Dhe në fund ajo u bë (qyteti u dekorua). Deri kohët e fundit, ata më quanin "aktivist i Vitit të Ri". Pra, ky është një shembull...

M: A t'u shoqëruan të rinjtë në këtë nismë?

I1: Mendoj se po, edhe ato janë tallur, kanë komentuar...

Një shembull tjetër nga Serbia flet për natyrën spontane të mekanizmave të tillë dhe sa të gjerë dhe gjithëpërfshirës mund të jenë ata: Do të thosha definitivisht që të rinjtë mund të mos jenë të vetëdijshëm se sa e rëndësishme është pjesëmarrja e tyre dhe se mekanizmi informal që përmendët është shumë i rëndësishëm, të paktën si një hap fillestar për të treguar një iniciativë. Mbay mend një situatë nga një protestë kur një i ri që kishte 17 ose 18 vjeç u arrestua dhe kur e gjithë shkolla doli të protestonte për shkak të kësaj. U emocionova me iniciativën e tyre dhe se si ata e kanë bërë atë me qetësi. Unë mendoj se iniciativa të tilla (informale) duhet të bëhen një qasje e zakonshme për disa probleme të tjera me të cilat përballen të rinjtë, madje edhe në shkollën e mesme. Për shembull, nëse janë të pakënaqur me mësuesin, ata mund të përpiqen ta zgjidhin problemin në një mënyrë informale. E di (pakënaqësia me mësuesin), mbase është paksa një shembull banal, por në atë nivel të shkollës së mesme - nëse diçka e tillë zhvillohet tek një njeri në shkollën e mesme, atëherë kur të rritet ai do të kuptojë disa gjëra dhe kjo do të jetë më e lehtë për të që të angazhohet. Unë do të thoja që për të rinjtë e moshës 15 deri në 20 vjeç, mënyra informale e funksionimit dhe organizimit është shumë e rëndësishme. Dhe shpresoj, si dhe ai (i anketuari i mëparshëm), që këta mekanizma do të përmirësohen në të ardhmen. Novi Sad'i ishte padyshim një mënyrë e mirë për këtë. Shpresoj se do të kemi diçka të ngjashme dhe në Beograd.

Shumë shembuj të mekanizmave informalë gjatë diskutimeve në FG, përfshirë ato të paraqitura këtu, bazohen në përdorimin e Internetit. Është e sigurt që edhe shembulli i fundit i paraqitur këtu - në lidhje me protestën e studentëve të shkollave të mesme - ishte organizuar të paktën disi përmes internetit. Kjo është e pashmangëshme duke ditur faktin se të rinjtë që përfshihen në studim dhe të rinjtë për të cilët pjesëmarrësit në FG po flasin janë indigenë dixhitalë. Kjo hap një seri krejt të re pyetjesh rreth asaj se sa formal janë mekanizmat e pjesëmarrjes institucionale, përfshirës duke pasur parasysh që format dhe zakonet e komunikimit të të rinjve nuk përshtaten në të vërtetë me mënyrën e vendosjes së institucioneve dhe duan të komunikojnë. Fatkeqësisht, kjo është jashtë fushës së veprimt, por të anketuarit i nisën disa pyetje të rëndësishme kur flisnin për komunikimin në internet në përgjithësi: sigurinë, keqkuptimin dhe lajmet e rreme. Përgjatë grupeve padyshim ekzistojnë pikëpamjet e ndryshme në lidhje me pro dhe kundrat e përdorimit të internetit, por ka padyshim vetëdije dhe disa shqetësime në lidhje me rreziqet e përdorimit të internetit:

M: Pyetje për të gjithë: cilat janë anët e këqija, e cila të mira kur interneti shfrytëzohet për pjesëmarrjen e të rinjve?

I1: Nuk jam i sigurt. Siç thotë kolegu im, meqenëse nuk e krijuam ne atë, për të mos zgjedhur shpesh se si do ta përdorim, por jemi të detyruar t'a përdorim atë në një mënyrë të caktuar. Megjithatë, ajo është një makinë për larjen e trurit e cila është duke punuar aktivisht mbi të (larje truri) për më shumë se një dekadë...

M: I2, Ju lutem, më thuani, çka shihni si pozitive dhe a mund interneti të ketë disa efekte pozitive?

I2: Mundet, për sa kohë që ka njerëz të lirë që e përdorin atë. Sa më shumë që njerëzit ishin të lirë në internet. Por është e qartë që Interneti është bërë shumë më pak i lirë në dhjetë vitet e fundit sesa ishte kur u lançua. Duke filluar me disa gjëra të thjeshta: të gjithë ju ndoshta e mbani mend kur YouTube nuk kishte komente, asgjë nuk ju çoi në një video, ju thjesht endët në atë platformë elektronike dhe mundeshit të merrni gjithçka që dëshironit, dhe askush nuk mund të paguante për t'ju çuar më shpejt në videon e tij... sa është interneti në përgjithësi një mënyrë që njerëzit të bëhen të vetëdijshëm kur është krijuar që njerëzit të bëhen më pak të vetëdijshëm?? ...nëse ka softuer ose diçka që i bën të rinjtë më aktivë - nuk mendoj për rrjetet sociale, dua të them ndonjë softuer që, për shembull, do të sigurojë veçanërisht që zëri i tyre (rinor) të dëgjohet në Mal të Zi - atëherë unë mendoj se interneti është shumë pozitiv.

M: I3?

I3: Unë e ndaj këtë mendim me I1, sepse mendoj se rrjetet sociale janë më të dhunshme tani - ju keni shumë nga këto informacione

të rreme... Për shembull, prindërit e mi, nëna ime - kur sheh diçka në Facebook, ajo mendon se është 100 % e vërtetë dhe ju nuk mund ta bindni atë se nuk është...

M: I4?

I4: Unë dua të them se unë jam pak më i vjetër se të tjerët, prandaj dëgjova me kujdes përvojat tuaja dhe jam vërtet në rregull që të keni mendime të ndryshme, por gjithashtu do të doja të na kujtoj se gjendemi në shekullin 21 dhe duhet të vazhdojmë... Të rinjtë duhet në mënyrën e duhur të përdorin rrjetet sociale... na mbetet ne të mendojmë se si do t'i përdorim dhe në çfarë mënyre, por jo të jemi plotësisht pasivë dhe të mos i përdorim ato. Sot nëse nuk jeni në rrjetet sociale thjesht nuk ekzistoni...

I5: ...Do të doja të shikoja prapa në atë që folëm më parë - në internet dhe në mënyrën e përsosur për të marrë pjesë. Mendoj se është e nevojshme të përdoret interneti, i cili ka anët e tij të këqija, por gjithashtu ka avantazhe. Atë që ai (i anketuari i mëparshëm) përmendi për atë që ndodhi diku në Perëndim, dhe ne e dimë se Pranvera Arabe filloi në rrjetet sociale. Epo, atëherë ajo që po ndodh në vendin tonë (Malin e Zi), dhe në Serbi ajo e njëjta (protesta) ka filluar përmes mediave sociale, edhe pse kemi parë disa skena të pakëndshme (dhunë në protesta), por ne ende shohim se ajo është një mënyrë e të shprehurit të opinionëve. Këta janë shembuj ekstremë, por kështu njerëzit shprehin pikëpamjet e tyre dhe lançojnë disa iniciativa.

Çështja e internetit do të jetë përsëri aktuale kur të analizojmë se si kriza COVID-19 ndikoi në pjesëmarrjen e të rinjve. Por çështja e mekanizmave, veçanërisht në lidhje me diskutimet zyrtare dhe joformale që u zhvilluan në FG, na sjell në pyetjen e rëndësishme të institucioneve dhe sesi të anketuarit e përfshijnë hapshmërinë e tyre. Kjo tendencë e pjesëmarrësve në FG drejt një mekanizmi informal të pjesëmarrjes mund të burojë nga fakti që institucionet, të cilat duhet të jenë "mikpritësit" e mënyrave formale të pjesëmarrjes, e nuk janë një mikpritës aq i mirë. Nga shumë shembuj në këtë dhe kapitullin e mëparshëm, ne kemi parë që anëtarësimi në parti politike është nganjëherë mënyra e vetme për t'u kyçur. Por ka edhe çështje të tjera në institucionet të cilat i kanë shprehur pjesëmarrësit e FG'së, të cilat janë ende mjaft të lidhura me partitë politike që ndonjëherë janë kanali i vetëm për lëvizjen horizontale: Kjo më kujtoi në debatin publik që organizuam. Komuna lokale mori fonde nga Banka Botërore për ndërtimin e një fushe sportive, një vendi shumëfunksional për hendboll, volejboll, etj.. Kështu që, ata i morën ato investime, angazhuan ekspertë, bënë një plan ndërtimi, ndërtuan një stadium - por ata harruan të bënin vende për spektatorët. Pra, në këtë dëgjese publike, trajneri i ekipit të volejbollit u tha atyre: "Gjithçka është në rregull, por na duhen gjëra të tjera. Për shembull ku janë vendet? Pse nuk i vendosni dy rreshta vendesh sepse kemi vajza që kanë familje dhe mysafirë të tjerë që duan të ulen ndërsa shikojnë ndeshjen". E pastaj njerëzit nga komuna u përgjigjën: "Epo, si nuk na ka shkuar ndërmend të takohemi me Ju më parë?" J'u thash... duhet të inkuadrojnë njerëz që përdorin stadiumin sepse nuk ka nevojë të takohen me mua sepse unë kurrë nuk kam luajtur sporte në jetën time. Ata duhet të flasim me ekipin e basketbollit, ekipin e volejbollit... Kështu që ai takim zgjati dy minuta... Ajo është humbje e madhe. Dy rreshta karrigesh, të cilat ata tani thonë se nuk mund t'i shtojnë, sepse ndërtimi ka mbaruar, epo...

Shkollat dhe universitetet ofrojnë mundësi për të rinjtë që të inkuadrohen, dhe kjo vihet re veçanërisht nga pjesëmarrësit e FG'së nga Kosova dhe Mali i Zi. Sidomos kur ndjekin universitetet, të rinjtë janë më aktivë dhe të angazhuar gjatë studimeve të tyre (nëpërmjet Këshillit të Studentëve etj) për çështje që ndikojnë drejtpërdrejt në to, por rrallë herë për ato që nuk kanë të bëjnë me çështjet e tyre studentore.

Kur të rinjtë kyçen në aktivizëm, veçanërisht nëse janë mbështetur ose ftuar nga bashkëmoshatarët, zakonisht ka ndonjë organizatë rinore, një organizatë tjetër të shoqërisë civile (OSHC) ose një grup joformal përmes të cilit një i ri mund të vazhdojë të jetë aktiv dhe ku ai/ajo mund të marrë mundësi të tjera për t'u përfshirë. Kjo është veçanërisht e rëndësishme sepse OSHC'ja mund të ofrojë mbështetje të vazhdueshme aktivistëve të rinj, si dhe qasje më të lehtë në proceset formale të pjesëmarrjeve dhe institucioneve në të cilat këto procese formale zhvillohen. Megjithatë, meqë komunikimi me institucionet burokratike, si donatorët ndërkombëtarë dhe autoritetet komunale ose kombëtare, bëhet mbizotërues dhe i përbashkët, OSHC'ja (rinia) ndërmerr një zhargon specifik që ndonjëherë i refuzon aktivistët e rinj: Unë besoj se gjuha e përdorur në komunikimin me të rinjtë është shumë e rëndësishme, sepse ... mbase jo çdo i ri në Serbi, por 90% e të rinjve në Serbi në të vërtetë duan të bëjnë disa ndryshime. Është shumë e rëndësishme se si e përcaktojmë atë (një mjet që ata mund të përdorin). Nëse e përcaktojmë atë në ndonjë gjuhë "projektuese", duke përdorur disa terma nga organizata joqeveritare që nuk janë të qarta për njerëzit që jashtë asaj bote, mendoj se nuk ka gjasa që ne të presim të përmblisim interesin e dikujt dhe dikush të na dëgjojë.

Institucionet kanë një problem të ngjashëm, por mbase për një arsye tjetër. Ndonjëherë ata nuk janë transparentë, ata gjithashtu priren të përdorin gjuhën që shumica e njerëzve (duke përfshirë të rinjtë) nuk e kuptojnë plotësisht apo përdorin kanale ekskluzive komunikimi, të tilla si faqet e internetit që nuk janë aq popullore dhe nuk janë aq të vizituara:

I1: Komuna ka publikuar të gjitha dokumentet dhe gjithçka që kërkohet në faqe interneti. Por njerëzit nuk i përdorin ato faqe interneti. Kur njerëzit duan përgjigje nga komuna, ata nuk shkojnë në faqet e internetit për t'i gjetur ato, por hyjnë në Facebook dhe u shkruajnë atyre ose shkojnë direkt në komunën... Njerëzit mendojnë se nuk ka transparencë sepse nuk janë të informuar, sepse nuk dinë kujt t'i drejtohen për informacion. Është e vetëkuptueshme që për t'u informuar, qytetarët duhet të jenë të dedikuar. Por që të informoheni në Kosovë dhe Metohi*, duhet të jeni shumë të angazhuar. Për shembull, për të gjetur një dokument në një faqe interneti... raportet e kostove, për shembull: departamenti i financave shpall një raport, zyra e kryetarit të komunës të dytin dhe asambleja lokale të tretin.

M: Kjo do të thotë që kjo mënyrë komunikimi nuk është shumë e përshtatshme për përdoruesit?

I1: Jo, nuk është i përshtatshëm për përdoruesit sepse është i paqartë. E pastaj, nëse jeni të detyruar të telefononi dikë përsëri që njihni në Komunë dhe t'a pyesni për diçka që ju intereson, atëherë ju shmangni atë mënyrë "evropiane" dhe ktheheni sërish në mënyrën se si zgjidhen gjërat zakonisht në Ballkan. Nuk mendoj se ato janë transparente, sepse përsëri, kur nuk kanë bashkëpunim me qytetarët, nuk ka vend për transparencë. Ju nuk mund të thoni se ka transparencë dhe debat publik kur vetëm 20 persona do të paraqiten në debat.

COVID-19 KRIZA DHE PJESEMARRJA E TË RINJVE

Është theksuar taminë në kapitujt hyrës se pritja që të anketuarit të analizojnë dhe parashikojnë ndonjë zhvillim të mëtejshëm dhe lidhjet midis COVID-19 dhe pjesëmarrjes së të rinjve, duke pasur parasysh se pandemia është ende në vazhdim, padrejtësisht dhe jorealitsh. Sidoqoftë, ka gjetje të caktuara që mund të na ndihmojnë të kuptojmë disa nga reagimet fillestare dhe gjetjet e pjesëmarrësve në FG që mund të na çojnë në korrelacione të mundshme midis këtyre dy fenomeneve.

Kur bëhet fjalë vlerësimin sesi autoritetet e ndryshme kombëtare dhe lokale reagues ndaj pandemisë, situata në grup është e ndryshme. Megjithatë shumica e të anketuarve pajtohen se masat fillestare të rrepta ishin të pashmangshme, *pasi gjithçka ishte e re dhe askush nuk e dinte me çfarë kemi të bënim*, duket se të rinjtë në FG nga Serbia janë të pakënaqur me faktin që autoritetet kombëtare nuk e morën virusin mjaft seriozisht në fillim pastaj ajo papritmas lëvizti në masa shumë të rrepta. Kjo krijoi një ndjenjë mosbesimi dhe pasigurie shtesë: *Padyshim që nuk më pëlqente fakti që në fillim ishte një shaka jo vetëm për njerëzit përreth meje ... por edhe për autoritetet tona, ishte qesharake. "Ne i kemi mbijetuar sanksionet dhe mund t'a mbijetojmë koronën". Ishte hap i fillestar i gabuar, sepse njerëzit e dëgjuan atë kohë dhe menduan se nuk ishte asgjë e tmerrshme dhe nuk u interesonte aspak. Unë mund ta kuptoj atë në një farë mase.*

Ashtu si kuptimi i përbashkët midis pothuajse të gjithë pjesëmarrësve në FG se masat e rrepta ishin të pashmangshme në fillim të pandemisë, pavarësisht nëse u pëlqente atyre apo jo, e përbashkëta e të gjithëve është se ata nuk shohin që këto masa të rrepta zbatohen nga qytetarët (sidomos pasi njerëzit u çlodhën pak), dhe as nuk u zbatuan dhe menaxhuan në mënyrë rigorozë nga administratat lokale dhe kombëtare: *Ishte shumë mirë në fillim, por mund të themi se ishte një katastrofë nga mesi i Majit... kur hyj në ndërtesën e komunës, sepse për shembull, në komunën e Ferizajt nuk ka dezinfektues... ndonjëherë kur largohem, ata nuk kanë maska, sigurimi i lejon njerëzit të sosin punë dhe të marrin dokumente ose çfarëdo që taminë duhet të bëjnë. Është edhe më keq që zyrtarët që punojnë në institucionet publike duhet t'u japin një shembull qytetarëve, por përkundrazi...*

Mënyra në të cilën këta të rinj vlerësojnë reagimet e zyrtarëve dhe si e shohin organizimin dhe aktivizmin e të rinjve në mënyra të ndryshme (ose mosaktivizmi, siç përmendën disa të anketuar nga BiH dhe Mali i Zi) siguron një bazë për të kuptuar se si kjo pandemi ose kriza tjetër e ngjashme që mund të shfaqet mund të ndikojë në atë se si dhe në çfarë mënyre të rinjtë do të marrin pjesë në vendim-marrje. Nga njëra anë, ata pranojnë se sistemet që nuk janë të hapura për pjesëmarrje janë gjithnjë e më të mbyllura në kohë krizash, e kështu me radhë - që sistemet (të tilla si kujdesi shëndetësor) që nuk menaxhohen siç duhet dhe nuk vendosen siç duhet edhe më shumë të lënë poshtë kur ata janë më të nevojshme:

I1: Nuk dua të përsëris veten, por meqë folëm për pjesëmarrjen, mendoj se shteti ka treguar se sa pak interes ka për këto gjëra. Në atë kohë (shpërthimi i pandemisë) ne pamë një sistem që kishte plasur kaq shumë herë, dhe e vetmja mënyrë për (qeverinë) për t'u marrë me kaq shumë njerëz ishte kyçja dhe kontrolli absolutisht. Dhe mendoj se kjo është arsyeja pse ne i'u nënshtruam atij si opsioni i vetëm në vendin tonë. Unë nuk mendoj se ne fjalë për fjalë kemi aftësinë për të bërë diçka më të mirë...

M: ...zakonisht gjatë një krize njerëzit mbledhen rreth liderëve dhe është një lloj reagimi normal, ju jeni duke kërkuar një siguri, ju jeni duke kërkuar për dikë për t'u thënë se çfarë të bëni... Çka mendoni për atë, a është diçka pozitive apo negative në rastin tonë?

I2: Kjo është një pyetje e vështirë, por unë do të përpiqem t'i përgjigjem. Pamë shumë aspekte pozitive të udhëheqësve, burrë shteti si Italia, kryeministri i tyre që inkurajoi qytetarët t'i përmbaheshin masës, i inkurajoi ata të fitonin këtë virus. Njerëzit nuk u frikësuan dhe u akuzuan, si te ne (Serbi).

M: I3?

I3: Mendoj se shumë nga problemet e shoqërisë sonë, të cilat nuk janë fare të parëndësishme, kanë për të dalur në sipërfaqe. Ja ku e shohim, ata shfaqen tani. Censura e mediave që ekzistonte në atë kohë përputhej disi me të gjithë regjimin... Jo, nuk mendoj se njerëzit, të paktën popullsia më e re, kërkonin një lider, sepse në vendin tonë njerëzit duhet të kujdesen për veten, për fat të keq. Ne nuk kemi institucione funksionuese, kështu që nuk i kishim ato as në këtë situatë. Ne e shohim këtë qartë tani dhe është krejtësisht çmenduri të mbahen zgjedhjet në mes të një pandemisë...

Mendoj se situata na gjeti të papërgatitur, dhe kjo është normale, pritej që sistemi të mos funksiononte, por jo deri në këtë masë. E kam përjetuar dhe ende po kaloj nëpër procedura dhe procedura kur ke virus të koronës, sepse unë jam një nga pacientët. Mund të them se sistemi mbështetës i futur për COVID-19 nuk funksionon nga shumë aspekte.

Nga ana tjetër, ka rezultate pozitive pandemike që janë të njohura në të gjitha FG'së. Së pari, është solidariteti dhe aktivizmi i rinisë, angazhimi dhe gatishmëria e tyre për të ndihmuar bashkëmoshatarët e tyre, të moshuarit dhe njerëzit e tjerë që kanë nevojë për ndihmë:

I1: Një gjë e bukur që pashë ishte se (të rinjtë) donin të ndihmonin dhe ata me të vërtetë ndihmuan gjatë kësaj pandemie. Që ata i morën gjërat në duart e tyre dhe morën pjesë aktivisht në ndihmën e bashkëqytetarëve të moshuar, njerëzve me paaftësi që nuk ishin në gjendje të merrnin ilaçe dhe ushqim. Shoqëria jonë është shumë solidare në këto momente të vështira dhe më vjen shumë mirë që ky solidaritet është zgjuar, se duan të ndihmojnë, se duan të angazhohen...

M: I2, çka thuani Ju për këtë?

I2: Jam dakord me të gjithë ju. Mendoj se të rinjtë, në kuptimin e vërtetë të fjalës, janë udhëheqësit e së ardhmes. Gjatë kësaj situatë, ata e demonstuan këtë me idetë dhe nismat e tyre, gatishmërinë e tyre për të ndihmuar në terren dhe gatishmërinë e tyre për të organizuar takime dhe nisma të ndryshme online.

Një tjetër rezultat i rëndësishëm pozitiv është fokusi në zhvillimin personal dhe në fakt pozicioni për të përdorur atë që ekziston

në një moment të caktuar: Nëse ka diçka të mirë në të gjithë këtë situatë, është një moment kur të gjithë janë kthyer me të vërtetë në përdorimin e teknologjive ekzistuese për të vazhduar komunikimin dhe të mësuarit... Ne mund të shohim se sa përqind e-banking ka ardhur papritur në jetë në Serbi. Diçka e tillë duhet të ndodhte që njerëzit të kuptonin dobiet e saj. Mendoj se e gjithë kjo situatë ka hapur një mori fushash të reja ku njerëzit do të duhet të gjejnë mënyra për të përdorur teknologjinë në dispozicion të tyre. Epo, disa nga pengesat që dikur ishin reale, momente në të cilat të rinjtë do të dorëzoheshin, nuk do të jenë më një pengesë. Siç e kemi parë, disa fakultete mbajnë ligjerata në të njëjtën mënyrë si flasim tani... tani në një kuptim, të gjitha institucionet dhe të gjitha bizneset duhet të gjejnë gjithashtu disa mënyra të përgjegjshme për të trajtuar çështjen se si duhet vazhduar të funksionojnë në gjithë këtë që është e re. Mendoj në përgjithësi se si një komb ne i kthehemi teknologjisë. Por nga ana tjetër, mendoj se aq sa e lehtëson atë moment pjesëmarrjeje, sepse tani çdokush mund t'i bëjë gjërat nga shtëpia, duhet të jemi shumë të kujdesshëm që të mos abuzojmë në një moment. Gjithçka është akoma në zhvillim e sipër.

Interneti si një mjet për pjesëmarrje është konsideruar tashmë (shih faqen 31), por kjo çështje është ngritur përsëri duke u përqëndruar në efektet e COVID-19. Shembulli në paragrafin e mësipërm, si dhe ai që vijon, gjithashtu tregojnë besimin se COVID-19 ka bërë që të rinjtë të përdorin më shumë internetin dhe se kjo do të ketë efekte pozitive në mënyrën se si njerëzit bashkëpunojnë me njëri-tjetrin:

I1: Të rinjtë ishin edhe më të angazhuar në takimet e Zoom, leksione në internet, seminare të ndryshme në internet, seminare me fëmijë... Në parim, për sa i përket seminareve dhe gjithçkaje tjetër, ekzistonte një mënyrë për t'i bërë të gjitha në internet dhe për të përfituar sa më shumë nga koha që kalojmë në shtëpi: të mësojmë diçka të re, të lidhemi me më shumë njerëz.

M: I1, A mendoni se të gjitha këto mjete në internet, kur bëhet fjalë për veprimin e të rinjve, tani ekzistojnë disa mjete elektronike, si një nga mjetet, metodat, për të rinjtë që të ndikojnë në formësimin e komuniteteve të tyre në të ardhmen? E kuptova mirë?

I1: Po është. Tash kjo situatë me virusin corona që ka detyruar dhe krijuar presion mbi njerëzit që të përqendrohen më shumë dhe të mësojnë diçka më shumë për teknologjinë dhe si t'a zbatojnë atë në jetën e përditshme. Sidomos pasi, për shembull, më shumë mjete në internet përdoren për t'u regjistruar në fakultet. Studentëve ju vjen shumë më e lehtë të regjistrohen dhe të mësojnë diçka të re. Gjithashtu, shkollat dhe universitetet kanë filluar të ofrojnë më shumë hapësirë në internet, të ofrojnë seminare, kurse falas... për të mbështetur sa më shumë të rinjtë dhe madje edhe të moshuarit, kështu që mendoj se është mirë nga njëra anë.

Megjithatë, jo të gjithë pjesëmarrësit e rinj të FG've shohin vetëm aspekte pozitive në pikëpamje se si interneti mund të ndikojë në pjesëmarrjen e të rinjve - pavarësisht se kanë filluar të përdorin internetin pasi mbaroi të jetë një burim i lirë dhe është pothuajse krejtësisht i bashkë-modifikuar, disa tregojnë për aspektet negative të internetit dhe si mund të ndikojë (negativisht) në pjesëmarrjen e të rinjve:

Unë mendoj se interneti thjeshton disa gjëra, por është një shpatë me dy tehe. Unë mendoj se... çdo qytetar kinez ka llogari në një aplikacion dhe pyetet nëse është i kënaqur me shërbimet në qytet, për shembull, kështu që qeveria e di nëse e bën mirë punën e saj, nëse ka bërë ndonjë gabim, çfarë duhet të korrigjojë, çfarë të bëjë, etj. Unë mendoj se në atë mënyrë, interneti është i dobishëm, por si një mjet për përhapjen e dezinformatave ose si një medium masiv që mund të ndikojë në mënyrën se si formohen mendimet, ai mund të abuzohet.

Më në fund, shumica e pjesëmarrësve të FG'së janë optimistë se të rinjtë nga rajoni do të vazhdojnë të jenë aktivë dhe më të përfshirë në vendimmarrje:

M: I1, çka mendoni Ju? Si do të ndikojë kjo krizë në këtë proces të pjesëmarrjes së të rinjve në të ardhmen?

I1: Unë sinjalisht shpresoj se të rinjtë do të merren edhe më shumë me vendim-marrje, ndihmë, kështu që mendoj se këto duhet t'a ketë më shumë se ç'është tani dhe krahasuar me periudhën kur filloi kriza.

M: I2, Çka thuani Ju për atë dhe çfarë prisni?

I2: Vendosija e masave mbrojtëse, vërtetë më ka pëlqyer shumë - më solli disa gjëra të mira, si dhe njerëzve përreth meje, por nuk e di se si të rinjtë e tjerë reagojnë ndaj kësaj. Unë nuk mendoj se ata ishin shumë të emocionuar dhe se ata nuk kanë parë shumë anë të mira në të gjithë këtë.... Shpresoj se mbyllja dhe izolimi ndikuan në zgjimin e dëshirës për të marrë pjesë, dëshirën më të madhe për t'u shoqëruar dhe shfaqjen e ndonjë dëshire të rinjtë. Disi besoj se izolimi na ndihmoi të zgjoheshim pak.

I3: Mendoj se gjithçka do të shkojë sigurt më mirë përse i përket pjesëmarrjes së të rinjve. Kam parasysh përfaqësimin e të rinjve në organizata. Nuk jam i sigurt se sa vite do të kalojnë dhe si do të kalojnë, por jam i sigurt që pjesëmarrja dhe dedikimi i të rinjve në cilën do organizatë apo institucion do të vlerësohen në një nivel shumë më të lartë.

I4: Unë ndaj mendimin e tyre. Njerëzit do të kërkojnë realizimin e gjithnjë e më shumë të të drejtave të tyre, dhe kjo kërkon kyçje, kjo është mënyra e vetme për të arritur qëllimin, kështu që ata do të duhet të jenë aktivë. Të gjithë do të dëshironin të ndodhte një ndryshim, ata po luftojnë që disa nga idetë e tyre të bëhen realitet dhe ata mund ta bëjnë këtë vetëm përmes sistemit dhe sigurt që do të përfshihen më shumë njerëz.

TË RINJTË E BALLKANIT PERËNDIMOR DHE BE - VLERA TË PËRBASHKËTA DHE MË PAK TË PËRBASHKËTA

Analiza e dokumenteve tregoi trendet mes të rinjve kur bëhet fjalë për vlerësimin e vlerës së BE'së dhe sa të rëndësishme janë ato vlera për të rinjtë në përgjithësi. Pjesëmarrësit e grupeve të fokusit mbështesin kryesisht integritet e BE'së, kështu që është e rëndësishme të dini se çfarë i bën ata mbështetës të procesit të pranimit në BE dhe si ndihen ata duke pasur parasysh që procesi zgjat shumë kohë për tërë Ballkanin Perëndimor.

Pjesëmarrësit e FG'eve janë të zhgënjyer me kohë zgjatjen e këtij procesi. Ekziston një dallim midis atyre që fajësojnë komunitetet e tyre se nuk kanë ndryshuar aq shpejt sa të arrijnë standardet nga njëra anë dhe atyre që mendojnë se BE'ja nuk po bën "pjesën e saj të punës" nga ana tjetër. Ekzistojnë disa citate që japin një argument shumë të fortë në lidhje me rëndësinë e bashkëngjijtes në BE, si dhe pse ritmi i procesit është i ngadalhtë:

Ashtu si të tjerët, unë mendoj se edhe ne (Shqipëria) po përparojmë ngadalë, jo shumë ngadalë, por ngadalë. Dhe mendoj se do të kalojë shumë kohë dhe gjithçka që na ka dhënë BE'ja, gjithçka është akoma në fazën fillestare, ne ende nuk i kemi mbyllur kapitujt dhe kemi shumë për të bërë në lidhje me korrupsionin... Dhe na duhet kohë, shumë kohë për bashkëngjijtjen në Bashkimin Evropian.

Më duket se ai (pjesëmarrësi i mëparshëm i FG'së) përmendi se ka kritere, të ashtuquajtura kritere nga Kopenhaga dhe Madridi. Por këto kritere janë lënë mënjanë disi dhe bashkëngjijtja në BE është kudoherë një vendim politik. Shembulli më i mirë vjen nga viti 2007. prej Bullgarisë dhe Rumanisë. A mendoni se nuk ka korrupsion në Bullgari dhe Ruman, se ka institucione efektive? Larg nga ajo. Ishte thjesht një vendim politik për këto vende për t'u bashkëngjitur në BE dhe në atë moment ishte strategjikisht i rëndësishëm.

Dua të them se BE nuk është në një situatë aq të mrekullueshme si mendojmë të gjithë. Ju keni, në Hungari, në Poloni... Nuk do të them diktaturë, por ju keni autokratë të cilët ushtrojnë presion ndaj OJQ-e... Sidomos në Hungari, ku universitetet po mbyllën... Unë mendoj se Mali i Zi po përparon ngadalë, shumë ngadalë, ndonse qeveria jonë nuk do ta thotë atë publikisht. Por mendoj se është një gjë e mirë... Unë mendoj se Mali i Zi duhet të bëhet një demokraci e konsoliduar mirë për t'u bërë një anëtar i BE'së, kështu që të mos ndodhë, kur të bëhemi një anëtar i BE'së, të rrëshqasim në autoritarizëm. Prandaj, unë besoj se ky proces duhet të zhvillohet ngadalë, sepse ne nuk jemi ende një vend që respekton të gjitha vlerat evropiane.

Dikur mendoja se nuk duhet të hyjmë në BE, dhe tani mendoj se duhet, sepse veçanërisht pas Brexit-it dhe disa gjërave - ndihem sikur kjo është faza që duhet t'a kalojmë. Sepse mendoj se është një test thelbësor për standardizimin e shtetit në epokën moderne.

Pra, në përgjithësi, kjo është një provë për Bosnjë dhe Hercegovinën, kjo është e gjitha. Në lidhje me ekonominë, të drejtat e njeriut, etj. A mund të ecim në hap me botën? BE është më shumë si marrja e konfirmimit se ne jemi pak a shumë funksionalë në kuptimin modern...

Por çfarë është ajo që e bën BE'në (ende) tërheqëse për këta të rinj? Çfarë kërkojnë ata dhe shpresojnë se BE'ja do të sjellë? Para disa citateve ilustruese, ja disa fjalë kyçe - shoqata pozitive dhe vlera që pjesëmarrësit e FG'së i kanë dhënë përparësi:

Arsimi u përmend më së shumti, jo vetëm sepse vetë të rinjtë janë të interesuar për arsimin, por gjithashtu sepse ekziston një kuptim i gjerë se arsimi cilësor, i cili promovon të menduarit kritik dhe ekzaminimin e gjërave, nga shkolla fillore, është me rëndësi thelbësore për demokratizimin e tërë shoqërisë. Citati i mëposhtëm e citon këtë si një zakon të rëndësishëm: E vetmja gjë që më habit është mendimi dhe sjellja e të rinjve të tyre. Një i ri në

Evropën Perëndimore, si dhe në Amerikë, e di se ka të drejtë të bëjë pyetje, të ketë të drejtën e protestës. Në ligjeratat në vendin tim në Banja Luka, të rinjtë rrallë bëjnë pyetje ose vënë në pikëpyetje mendimin e profesorit. Ata e marrin atë si të mirëqenë. Ne kishim një profesor të cilit i ishte ndaluar hyrja në Kanada, sepse ai shkroi një libër që në fakt bazohej në Islamofobi, dhe ideja dhe prezantimi i tij i Islamit ishte negativ. Dhe pastaj u habita me sa të rinj me të cilët isha ulur në ligjerata nuk donin të vinin në dyshim mendimin e tij, askush nuk dëshiron të pyesë nëse ai profesor mund të jetë i gabuar.

Pjesëmarrësve të FG'së u kërkua gjithashtu të zgjedhin qytetin i cili është më i afërt qytetit të BE'së, dmth. qyteti ku ata mund

solidaritët
tolerancë
inovacion
gjini
gjithëpërfshirja
barazia
transparenca
multikulturalizëm
arsim
demokratizimi
vullnetarizmi

të ndihen sikur janë në BE. Pjesëmarrësit zgjedhën vende të ndryshme, por karakteristikat e secilit qytet të zgjedhur ishin të ngjashme. Ky përshkrim i shkurtër i një qyteti në Mal të Zi përmbledh atë që pjesëmarrësit e tjerë e lidhin me BE: *Kolashin, do të thosha Kolashini, seriozisht. Podgorica është më e afërta konsumerizmit të BE'së, gjithçka është atje, por nuk është e vërtetë që ju jeni më i pranuari në Podgoricë ose se ndryshimet tolerohen më shumë atje. Unë jetoj në Podgoricë për 23 vitet e fundit. Kolashini është një qytet që respekton gjithëpërfshirjen dhe tolerancën, komunikimin e mirë dhe durimin.*

PËRFUNDIM DHE REKOMANDIME

Është e vështirë të mendosh për pjesëmarrjen e të rinjve në veçanti (ose të çfarëdo grupi tjetër të veçantë) atje ku shembujt e praktikave pjesëmarrëse dhe gjithëpërfshirëse janë zakonisht të rralla ose joefektive. Demokracia është e kërcënuar në Ballkanin Perëndimor. Partitë në pushtet bllokojnë çdo lloj pjesëmarrjeje, tentojnë të kontrollojnë median, burimet publike, duke e bërë anëtarësimin në një parti politike një *sine qua non* për çdo lloj përparimi dhe zhvillimi. Në fillim të këtij viti, Freedom House vlerësoi të gjitha vendet në rajon si "regjime kalimtare ose hibride"¹⁰², duke definuar këtë koncept si: *...demokracitë zgjedhore tipike që përmbushin vetëm standardet minimale për zgjedhjen e udhëheqësve kombëtarë. Institucionet demokratike janë të brishta dhe ka sfida të rëndësishme në mbrojtjen e të drejtave politike dhe të drejtave civile. Potenciali për një demokraci të qëndrueshme liberale është i paqartë.*

Raporti i fundit politik i Institutit Clingendael i Marrëdhënieve Ndërkombëtare¹⁰³ e përshkruan Ballkanin Perëndimor si një rajon të "shteteve të robëruara": *Mekanizmat e robërimit shtetëror forcojnë në mënyrë përzgjedhëse partinë qeverisëse dhe udhëheqjen e saj, ndërsa dobësojnë opozitën dhe institucionet e pavarura. Robërimi i shtetit e dobëson efikasitetin e kondicionimit të BE'së dhe zvogëlon bedshmërinë e procesit të zgjerimit të BE. Më tutje përshkruan robërimin e shtetit si... procesi në të cilin aktorët (politikë) infiltrohen në strukturat shtetërore me ndihmën e rrjeteve klienteske dhe përdorin këto struktura shtetërore si një pelerinë për të fshehur veprimet e tyre të korruptuara. Këto elita politike mund të përdorin kontrollin e tyre mbi burimet shtetërore dhe autoritetet për përfitime private ose partiake-politike. Në formën e tij më ekstreme, robërimi i shtetit përshtatet në çdo pjesë dhe nivel të shoqërisë dhe shtetit, gjë që çon në monopolizimin e pushtetit në duart e një partie politike dhe administrimit të tij. Duke përdorur Serbinë si një studim rasti, ai thekson se burimet publike po përdoren për kontrollin e medias, duke e lejuar qeverinë Serbe të mbetet përgjegjëse për rrëfimin që media po modelon rreth qeverisë serbe dhe BE'së. Duke portretizuar një situatë me saktësi të dhimbshme, ai shfaq një nga efektet e tij: kur një qeveri e korruptuar kontrollon se kush merr mundësi (ekonomike) dhe kush jo, njerëzit e rinj dhe të talentuar shpesh preferojnë të largohen, duke rezultuar në të ashtuquajturën dukuri "brain drain/tru larguarja", një nga sfidat kryesore në Ballkanin Perëndimor.*

Analiza e mësipërme është afër për të përshkruar shkaqet themelore të kësaj situatë. Ajo mund të kishte shkuar më thellë në analizimin e ndikimit që fuqitë e mëdha kanë në rajon dhe se si ato ndikojnë në formësimin e demokracisë apo nënçmimin e saj (deri në një farë mase dhe shkon në atë drejtim) dhe/ose më thellë në hulumtohet kultura politike, tradita demokratike dhe historia e rajonit për të shpjeguar situatën aktuale. Por edhe pa të, ajo përshkruan qartë shkallën e zhvillimit të demokracisë, kontekstin politik e shoqëror në përgjithësi dhe na bën të pyesim veten nëse është e mundur ndonjë pjesëmarrje qytetare në regjime të tilla. Apo ec të mendojmë në një mënyrë edhe më provokative - a ka diçka që të rinjtë zotërojnë për të thyer barrierat dhe për të hapur procesin demokratik, duke bërë të mundësueshme kështu pjesëmarrjen (e vetë)? Pa marrë parasysh përgjigjen, diskutimi dhe dialogu mbi pjesëmarrjen e të rinjve duhet të pasojë menjëherë pas implementimit të institucioneve të hapura demokratike, bazuar në ekzistencën e vullnetit dhe një sërë rregullash të përgjithshme që respektojnë dhe nxisin praktikën dhe vlerat demokratike, duke përfshirë vendim-marrjen gjithëpërfshirëse. Sapo të ekzistojnë themelet e demokracisë, ne duhet të fillojmë të diskutojmë dhe zbatojmë mekanizma dhe mjete të ndryshme të përshtatshme për pjesëmarrjen e të rinjve dhe zgjedhjen e disa pyetjeve të të rinjve. Si dhe pjesëmarrja e çfarëdo grupi tjetër.

Pyetjet e përgjithshme me të cilat përballen shoqëritë në këtë rajon janë të ngjashme, dhe efektet që ato kanë mbi të rinjtë poashtu janë të ngjashme - ose mbi pyetjet specifike me të cilat përballen të rinjtë. Siç kemi parë nga shembujt e përshkruar nga pjesëmarrësit e hulumtimit, ata janë plotësisht të vetëdijshëm se partitë politike në pushtet priren të bllokojnë pjesëmarrjen dhe se institucionet në nivel kombëtar apo lokal në fakt nuk ofrojnë mundësi për dialog apo janë të hapura për pjesëmarrje (të rinisë). Gjithashtu, ashtu si shoqëritë tona, rinia është e ndarë me rrëfimet dominuese të elitave politike. Ndarjet etnike, politike apo të tjera dhe madje edhe polarizimi, si edhe pritjet janë të pranishme dhe të manifestuara në korpusin e të rinjve si dhe çdo tjera. Megjithatë, se a këto pyetje të zakonshme, përvoja të përbashkëta, ndjenja të përbashkëta zemërimi, zhgënjimi, sfidimi... të shumë të rinjve dhe vajzave, si dhe vlerat dhe pritjet e përbashkëta - në fakt mund të jenë baza për ndërtimin e një platforme të përbashkët për një shoqëri më gjithëpërfshirëse, ato që do t'u mundësojnë të rinjve (dhe të tjerëve) vendin e tyre në vendim-marrje? Hulumtime të ndryshme tregojnë qartë se ka ndarje në korpusin e të rinjve. Një nga këto është e dukshme në këtë studim - ndërsa grupi që mori pjesë diskutimet me FG'në është i interesuar dhe shumë i motivuar për të marrë pjesë dhe për të luftuar për një hapësi më të madhe, ka një shumicë në çdo shoqëri që nuk është e interesuar në të vërtetë për pjesëmarrje, ndoshta të përfunduara nga shumë përpjekje të dështuara për demokratizim dhe zhvillim të ngadalshëm dhe të padrejtë ekonomik, apo aktivitete pa rezultate dhe veprimet e elitave politike. Të rinjtë duket se janë të mbyllur në tullumbacet e tyre në të cilat janë duke i konfirmuar opinionet e tyre dhe bëhen më pak me dëshirë të angazhohen në një dialog konstruktiv rreth problemeve të përbashkëta

¹⁰² <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=nit&year=2020> (Pristupljeno: 30. septembra 2020).

¹⁰³ Maarten Lemstra, (2020). Policy Brief - The Destructive Effects of State Capture in The Western Balkans. EU Enlargement Undermined, The Hague, Clingendael Institute

me të rinjtë nga tullumbacet e tjera. Besimi midis njerëzve vuan në një mjedis të tillë, i cili kufizon më tej mundësinë për nisma dhe veprime më të gjera të përbashkëta dhe gjithëpërfshirëse. Shfaqja e nismave lokale dhe lëvizjeve sociale, zakonisht të bazuar mbi pyetje të thjeshta të përparësisë lokale që janë të dukshme për cilindo në komunitet dhe/ose që kërcënojnë komunitete të tëra (të tilla si pyetje të gentrifikimit, investitorëve dhe urbanizimit të përqëndruara në shtetasit, rrënimin ekologjik, korrupsionin...), përveç që na jep shpresë, tregon gjithashtu në besim të ulët në institucionet, partitë politike dhe organizatat e shoqërisë civile. Njerëzit mblidhen të vetëm në tubime, nuk janë aq me dëshirë të etiketohen si OSHC dhe as të shoqërohen me partitë politike tradicionale.

Kjo pyetje besimi mund të jetë kyçe. Në mënyrë që nismat rinore të jenë më të besueshme dhe të arrijnë rezultate, ato ndoshta duhet të jenë më gjithëpërfshirëse, më të gjera dhe të ndërtuara mbi zgjidhjen e problemeve për të cilat më së shumti (të rinjtë) kujdesen. Një shembull i pjesëmarrësve në FG, rreth asaj se si të rinjtë u aktivizuan spontanisht, jep një ilustrim të mirë: *Për shembull, pesë ditë më parë, filluan t'i prejnë drurët në Parkun Kryesor në Pančevo (Serbi). Për shkak të nismës së një grupi të rinjsh, shumë njerëz të tjerë, qytetarë, dolën në rrugë dhe i ndaluan. Pra një ide - për të ndaluar prerjen e drurëve në park - i'a doli t'i mbledhë njerëzit - mundeshit të shihni videon të dhjetëvjeçarit duke hequr gardhet (atje ku prerja duhej të ndodhte) - dhe askush nuk po i detyron ata ta bëjnë këtë. Ata ndodheshin rastësisht në park në atë kohë dhe i'u bashkuan idesë sepse nuk donin të dorëzoheshin. Është shumë e vështirë t'u tregosh njerëzve se çfarë do të thotë kjo dhe sa i rëndësishëm është roli i tyre në një nismë të gjerë të përbashkët. Unë besoj se vetëm kur njerëzit përjetojnë diçka personale dhe shohin se ata mund të bëjnë një ndikim të caktuar mund të kuptojnë me të vërtetë format dhe mundësitë për të marrë pjesë dhe se ata mund të kenë një zë në shumë gjëra dhe të ndjehen më mirë.* Gjithashtu, një nga zbulimet më të rëndësishme është se aktivizmi, i cili është pjesë e pashmangshme e pjesëmarrjes së të rinjve, sepse pjesëmarrjet nuk ndodhin vetë prej veti - kërkon angazhim, ekziston vetëm kur të tjerët e mbështesin atë. Mund të jetë, dhe në një moment është një aktivitet individual, por për të përparuar dhe për të qenë i efektshëm, nevojitet mbështetje. Epo, le të shtojmë: aktivizmi është një pjesë e pashmangshme e pjesëmarrjes së të rinjve dhe pjesëmarrja nuk ndodh vet prej veti - ato kërkojnë angazhim kolektiv.

Ndërtimi i urave të mirëkuptimit midis grupeve të të rinjve me interesa të ndryshme mund të jetë një mënyrë për të ndërtuar nisma më tërësore dhe më të gjera. Krijimi i urave të bashkëpunimit midis grupeve të ndryshme mund të ndodhë midis të rinjve në çdo shoqëri, si dhe anembanë rajonit, për shembull nëpërmjet veprimtarisë rajonale që përqëndrohet në një pyetje për të cilën njerëzit, jo vetëm të rinjtë, në të gjithë rajonin kujdesen. Një lidhje e tillë e fortë midis grupeve të ndryshme të të rinjve mund të çojë në mbështetje dhe solidaritet më të madh. Siç kemi parë shumë herë në historinë e rajonit, veçanërisht kur ka regjime hibride apo shtete të robëruara, njerëzit ndonjëherë marrin rreze të shumta për të luftuar për më shumë demokraci dhe për një shoqëri më të hapur, dhe këto rreze janë zbuten ose zgjidhen nëse ka një lidhje të fortë - që është një fije kyçe në rrjetin e mbështetjes dhe solidaritetit.

Për të zbuluar më shumë se ku janë ndryshimet, për motivimin e pjesëmarrjes ose arsyen e mosekzistencës së saj dhe atë që bashkon shumicën e të rinjve, nevojiten të kryhen më shumë studime kërkimore rajonale:

1. Një "raport analitik" rajonal, vjetor i krijuar për të ndjekur ndryshimet në trendet e vlerave kyçe për të cilat të rinjtë avokojnë, çështjet që ata i konsiderojnë më urgjente dhe aspiratat e tyre - do të siguronte një kuptim më të mirë se si ngjarjet dhe dinamikat rajonale dhe më të gjera ndërkombëtare ndikojnë në motivimin e të rinjve dhe potencialeve, dhe ofrojnë bazën për themelimin e aktiviteteve të përbashkëta dhe ndërtimin e koalicionit.

2. Pjesëmarrja në proceset e vendimmarrjes është e lidhur ngushtë me aktivizmin (politik). Pjesëmarrja nënkupton pjesëmarrjen aktive në proces, të drejtën e votës dhe ndjenjën e pronësisë mbi procesin, si dhe përgjegjësinë për vendimet që merren. Megjithatë nuk marrin pjesë aq shumë në vendimmarrje, të rinjtë në të gjithë rajonin janë aktivë në mënyra të ndryshme. Kjo ishte veçanërisht e dukshme gjatë kulmit të krizës së shkaktuar nga pandemia COVID-19, në të cilën shumë njerëz, përfshirë të rinjtë, treguan solidaritet me të moshuarit në komunitetet e tyre. Në kriza të tjera gjithashtu, të tilla si përmytjet masive që goditën rajonin (të tilla si në Bosnjë dhe Hercegovinë, Serbi, etj. Në 2014), të rinjtë gjithashtu treguan një nivel të lartë solidariteti dhe ishin të gatshëm të ndihmonin, financiarisht dhe në mënyra të tjera. Në përgjithësi, si janë në rritje donacionet filantropike, dhe si ka gjithnjë e më shumë njerëz që besojnë se "Nëse secili do të jepte aq sa do të mundet, pa marrë parasysh sa e vogël, një sasi mjaft e madhe mund të mblidhej e cila do të kontriboj për të ndryshuar për mirë", në vend të kësaj "Qytetarët e zakonshëm mund të ndihmojnë deri diku, por kjo nuk është kurrë e mjaftueshme" dhe "Vetëm individët e pasur mund të japin para të mjaftueshme për t'i bërë donacionet relevante"¹⁰⁴, do të ishte interesante të shqyrtohej më tej nëse ka potenciale për transformim demokratik brenda këtij potenciali për solidaritet - nëse njerëzit që besojnë se shumë përpjekje të vogla individuale mund t'i bëjnë mirë një personi ose një komuniteti mund të nisin kah besimi se shoqëria mund të ndryshojë për më mirë nëse shumë njerëz investojnë kohë, aftësi dhe vullnet për ta bërë të mundur atë ndryshim.

3. Siç u tha më herët, një nga kufizimet e këtij studimi është se të dhënat e pasura cilësore mbi mirëkuptimin dhe motivimin vijnë nga një grup mjaft i vogël i të rinjve që tashmë janë politikisht (në kuptimin e gjerë) aktiv përmes organizatave të tyre politike ose të shoqërisë civile, në komunitetet lokale ose në nivelin kombëtar. Hulumtimi i mendimeve dhe qëndrimeve të këtij grupi ishte i pashmangshëm për të kuptuar se si funksionon sistemi, cilat mjete janë në dispozicion të tyre dhe çfarë mendojnë ata për to. Sidoqoftë, megjithatë e dimë që shumica e të rinjve në rajon nuk janë aktivë në atë kuptim, ka informacion të kufizuar pse nuk janë edhe më aktivë, çfarë mungon për tu angazhuar më shumë dhe për të marrë pjesë në vendimmarrje ose të paktën të shfaqin kërkesë që të njihen si aktorët e procesit. Një qasje e përqendruar ndaj këtij grupi që kombinon një qasje sasiore dhe cilësore, mund të sigurojë një kuptim më të mirë dhe ndoshta të sugjerojë mënyra për kycjen më të mirë dhe më të gjerë e të rinjve në përgjithësi.

¹⁰⁴ Vesiq, Aleksandra, Momčilović, Tomas Bueno, Koeshall, Nathan (2019). Comparative Analysis of Public Opinion on Philanthropy in the Western Balkans, Belgrade, Catalyst Balkans. p. 50

4. Mjetet dhe format e pjesës joformale që përdorin të rinjtë janë fillimisht më demokratike sepse nuk kanë nevojë për disa njohuri teknike apo njohuri me ekspertizë në proceset e zhvillimit të politikave. Zakonisht janë spontane, ndonjëherë impulsive ose janë të bërë nga gjërat të cilat shumica e të rinjve i përdor dhe luan me to, si mjetet online/IT, mediat sociale, etj. Ngaqë ata kanë potencial më të madh demokratik ose përfshirës, do të ishte interesante të eksplorohej më tej - çfarë i bën ata pak a shumë të përshtatshëm për pjesëmarrjen e të rinjve në rajon, pse janë tërheqës, cilat janë karakteristikat kryesore të tyre. Ngaqë janë joformale, nganjëherë të krijuar në vend, të rrjedhshëm, kuptueshmëria dhe përfshirja e tyre mund të paraqet sfida. Gjithashtu, duke pasur parasysh që shumica e tyre bazohen në internet, është e rëndësishme të kuptohen disavantazhet dhe rreziku që lidhet me to. Mëtej, një kuptim më i mirë i këtyre mjeteve të përdorura nga të rinjtë mund të ofrojë njohuri të vlefshme dhe zgjidhje të mundshme për demokratizimin e mekanizmave institucionalë për pjesëmarrjen e të rinjve.

5. Në Ballkanin Perëndimor, ka mekanizma të bashkëpunimit rajonal që kanë për qëllim lidhjen e rinisë dhe sigurimin e një kuadri për veprimtaritë e tyre dhe bashkëpunimin përtej kufirit (ato administrative dhe fiktive). Një nga elementët që këtij studimi i mungon më shumë është vlerësimi i këtyre mekanizmave dhe organeve, veçanërisht për sa i përket shqyrtimit të masave të mbështetjes në përputhje me nevojat e rinisë, si dhe analiza e mundësisë për përparimin e bashkëpunimit dhe lidhjeve strukturore, si horizontale (aspekti rajonal) ashtu edhe vertikale (lokal <--> kombëtar <--> rajonal).

ANEKS I - PYETËSORI I VLERËSIMIT

1. Cilit grup moshe i përkisni?

2. A jeni:

- a) Anëtar i partisë politike
- b) Anëtar i organizatës së shoqërisë civile ose anëtar/aktivist në një grup joformal
- c) Punoj në administratë publike (lokale/kombëtare)
- d) Zyrtar publik
- e) Të tjera

3. Në përgjithësi, cili është qëndrimi juaj ndaj BE'së? Shprehni qëndrimin tuaj në një shkallë nga 1 deri 7, ku 1 do të thotë që keni një qëndrim absolutisht negativ, dhe 7 do të thotë që keni një qëndrim absolutisht pozitiv. Ju mund të përdorni cilindo numër në shkallë.

4. Cili është qëndrimi juaj ndaj bashkëngjijtes së vendit tuaj në BE? Shënoni deklaratën që është më afër pozicionit tuaj.

- f) Do të ishte mirë që vendi im të bashkëngjitet në BE
- g) Nuk jam i sigurt
- h) Do të ishte keq që vendi im të bashkëngjitet në BE
- i) Nuk është relevante

5. Në vitin e fundit, a keni marrë pjesë personalisht (si përfaqësues i organizatës apo në çfarëdo pronë tjetër) në procesin e vendim-marrjes në nivel kombëtar dhe/ose lokal? Me pjesëmarrje në procesin e vendim-marrjes, nënkuptojmë pjesëmarrje në grupe pune, organe etj, në formulimin e draftit të ligjit, hartimin e strategjive dhe planeve, vlerësimin e efekteve të politikës, etj.

Po

Jo

6. Si do ta vlerësonit përvojën tuaj në proceset vendim-marrëse në vendin tuaj? Duke marrë pjesë në vendim-marrje, konsiderojmë pjesëmarrjen në grupe pune, organe apo të tjera të tjera, në formulimin e draftit të ligjit, hartimin e strategjive dhe planeve, vlerësimin e efekteve të politikave etj. Vlerësoni përvojën tuaj me ndihmë të shkallës prej 1 deri në 7, ku 1 do të thotë se ju e vlerësoni përvojën tuaj si shumë të vogël dhe 7 si mjaft të madhe. Mund të përdorni cilindo numër në shkallë.

7. Pavarësisht nga përvoja, si e vlerësoni njohuritë tuaja për pjesëmarrjen e të rinjve në proceset vendim-marrëse në vendin tuaj, pavarësisht nga lloji i pjesëmarrjeve (politikë-bërjes, planeve ...) apo nivelit (kombëtar, lokal). Shprehni pozicionin tuaj në një shkallë prej 1 deri 7, ku 1 do të thotë se ju vlerësoni njohuritë tuaja si shumë të vogla dhe 7 si mjaft të mëdha. Mund të përdorni çdo numër në shkallë.

8. Të cilës gjinie jeni?

9. Cili është niveli i fundit i arsimit të cilin e keni fituar?

10. Ku keni lindur?

- a. Në kryeqytet
- b. Në ndonjë qytet tjetër
- c. Në qytet të vogël/fshat

11. Në krahasim me gjeneratën tuaj, në vendin tuaj, a do të thonit se keni më shumë, të njëjtat apo më pak para se të tjerët? Mendoni për shumën mesatare të parave që keni gjatë muajit, pa marrë parasysh nëse i keni fituar ato, nëse dikush ju ka dhënë, etj.

12. Sa shpesh keni marrë pjesë në takime video grup në platformën zoom në 6 muajt e fundit, pavarësisht nga subjekti dhe numri i pjesëmarrësve?

13. Çfarë note i jepni lidhjes së internetit që përdorni më shpesh? Zgjidhni përshkrimin më të afërt me përvojën Tuaj:

j) Shumë mirë, mund të shikoj video pa problem, mund të marr pjesë lehtësisht në video telefonata, mund të shkarkoj shpejt përmbajtje nga interneti.

k) E pra, mund të shikoj përmbajtje video me më pak probleme, me më pak pengesa në video thirrjet, mund të shkarkoj përmbajtjen nga interneti me shpejtësi të moderuar.

l) Keq, mund të shoh video por me shumë probleme, marr pjesë në video thirrje me pengesa të mëdha, mund të shkarkoj përmbajtjen nga interneti ngadalë.

14. Emri dhe mbiemri:

15. Email:

16. Numri i telefonit:

17. Emri i organizatës:

ANEKS II - UDHËZUESI PËR INTERVISTË

HYRJE

- Shpjegimi i parimit të diskutimit në fokus grup dhe pritjet nga pjesëmarrësit
- Garancitë e anonimitetit,
- Pjesëmarrësit prezantohen shkurtimisht lidhur me moshën, interesin, aktivizmin/sfondin dhe përvojën në NGO, vendin e origjinës....

PJESËMARRJE - E PËRGJITHSHME

- Si e kuptoni "pjesëmarrjen e të rinjve"? Si do ta përcaktonit atë? Si do t'ia përshkruanit atë një fëmijë 10-vjeçar?
- E "procesi konsultues"? Si do ta përcaktonit atë? Përsëri, si do t'ia përshkruajsh atë një fëmijë 10-vjeçar?
- "Procesi i vendim-marrjes"? Shpjegoni prap sa më shkurt dhe thjesht të jetë e mundur.
- Kur thoni "rinia", keni në mendje? Të gjithë të rinjtë, apo disa të rinj të veçantë? Imagjinoni një person që mund të përfaqësojë "rininë" - është ajo apo ai? Saktësisht sa vjeç është ai? Ku jeton ai? Si ndihet ai? Cilat janë interesat e tij/saj? Aspiratat? Frikë? A është i interesuar për komunitetin e tij/saj lokal/shtet/shoqëri?
- Në përgjithësi, sa të gatshëm janë të rinjtë për të marrë pjesë në proceset konsultuese/ procese të vendim-marrjes? Cilat janë sipas teje temat/fushat në të cilat duhet të marrin pjesë të rinjtë? A ka tema të caktuara të cilat nuk duhet ti interesojnë të rinjtë? Cila është përvoja juaj me këto tema - për të cilat të rinjtë janë më të interesuar dhe për të cilat më pak? Pse mendoni se kjo është ashtu? Çfarë i motivon ata?
- A kanë ndryshuar këto tema (dominuese) gjatë viteve? Pse mendoni se kjo është ashtu?

PJESËMARRJE - MJETET DHE FORMAT

- Kur flasim për pjesëmarrje - cilat janë format e pjesëmarrjeve të të rinjve? A janë ato institucionale apo joformale? Sipas mendimit tuaj cilët janë më të mirë? Pse? A ka rrethana kur ajo joformale është më mirë se institucionale? Dhe anasjelltas? Ju lutem shpjegoni.
- Si duket pjesëmarrja e të rinjve? Cilat forma të pjesëmarrjeve të të rinjve i keni të njohur? A mund të përshkruani çfarëdo më detajisht? Dhe si do t'i notoni format e ndryshme, të cilët mundësojnë pjesëmarrje më të madhe se të tjerët? Pse mendoni se kjo është ashtu?
- Çfarë i bën ata pjesëmarrës? A është ajo e mirë apo e keqe? Përse mendoni ashtu?
- Çfarë mjeteve kanë të rinjtë në dispozicion për të marrë pjesë në proceset e konsultimit? Sipas mendimit tuaj cilët janë më të mirë? Pse? Çfarë e bën një më të mirë se tjetri?
- Si do të dukej një mjet dhe/ose mekanizëm perfekt për pjesëmarrjen e të rinjve? Çfarë e bën atë të përsosur? Ju lutem përshkruani atë. A ka disa mjete/mekanizma të mirë që janë përdorur më parë por nuk përdoren më? (Nëse përgjigjja është po) Pse janë të mirë? Pse mendoni se nuk përdoren më?
- (Nëse askush nuk përmend) Cilat janë të mirat dhe të këqijat e mjeteve të internetit për pjesëmarrjen e të rinjve? Me të cilat jeni njohur? Cilat i doni më shume, dhe cilat nuk i doni? Pse? A mund të jepni disa shembuj? Si shihni që teknologjitë e reja zakonisht ndryshojnë pjesëmarrjen? Cilat janë mundësitë dhe cilat janë kërcënimet?
- Çfarë ndikimesh/ndryshimesh keni parë për shkak të të rinjve që marrin pjesë në proceset konsultuese? A mendoni se tarifat dhe/ose format kanë ndonjë lidhje me ndryshimet që po ndodhin apo jo? Ju lutem shpjegoni. Jepni shembuj.
- Si mund të ndryshojnë të rinjtë mënyrën e funksionimit të proceseve pjesëmarrëse/konsultative?

PJESËMARRJA - INSTITUCIONET

- Si po ndryshojnë institucionet në vendin tuaj? A po ndryshojnë fare? Fakti që ata (nuk) ndryshojnë - është i mirë apo i keq? A keni parë se ndonjë aspekt i caktuar ndryshon gjatë 1 deri 3 viteve të fundit? A është hapja një nga ato aspekte apo jo? Si e shihni ju atë ndryshim në të ardhmen?
- Si u shërbejnë institucionet - qeverisë, qytetarëve, partive politike...? A ndryshon kjo me kalimin e kohës? A e luajnë institucionet rolin që do të donit të luanin apo jo? Pse kjo është ashtu?
- Në përgjithësi, si do ta përshkruanit nivelin e hapjes së institucioneve në vendin tuaj? Sa besim keni në institucione? Pse? A ka dallime apo i shikoni të gjitha në të njëjtën mënyrë?
- Cilat lloje të institucioneve janë më të volitshme për sa i përket pjesëmarrjes së qytetarëve? A ka ndonjë ndryshim midis qeverisë legjislativë dhe ekzekutive? Pse? A shihni ndonjë dallim tjetër?
- Si duket ajo hapja? Jepni një shembull. Veçanërisht ndaj njerëzve të rinj - a ka ndryshime midis hapjes për pjesëmarrjen e qytetarëve dhe rinisë? Cilat institucione janë dhe cilat nuk janë të hapura për pjesëmarrjen e të rinjve? Pse mendoni se kjo është ashtu? Çfarë e bën një institucion të hapur ose jo?
- Cilat janë përvojat tuaja me institucionet (*lokale/kombëtare*)? Sa të hapura janë ato? A jeni në dijeni të dallimeve midis hapjes së institucioneve në nivelin lokal dhe kombëtar? Pse mendoni se ka dallime? A ka ndryshime rajonale (*brenda vendit*)? Pse kjo është ashtu?
- (*nëse mendoni se ka mjaft kohë*) A e dini shkallën në të cilën institucionet janë të hapura për pjesëmarrjen e qytetarëve në vendet e tjera të BP6 (*specifikoni vendet e tjera nëse është e nevojshme*) (*nëse përgjigja është po*) Me cilat vende jeni njohur? Cili është pozicioni i vendit Tuaj krahasuar me ato vende për sa i përket hapjes së institucioneve për pjesëmarrjen e qytetarëve?

PJESËMARRJA - ARSYET DHE MOTIVIMET

- Pse merrni pjesë personalisht në procesin e vendimmarrjes? Çfarë ju motivon? Çfarë ju ndez? Si ndiheni për këtë? Çfarë mendojnë miqtë tuaj të ngushtë për pjesëmarrjen tuaj në konsultime dhe/ose procese të vendimmarrjes? A e aprovojnë/mbështesin atë apo jo? A janë të interesuar për të apo janë indiferentë? Po çka është me prindërit tuaj? Po çka është me partnerin tuaj? Po çka është me lagjen tuaj?
- A ka disa tema të veçanta që ju interesojnë? Pse po ato? Pse jo disa të tjerë (rendit disa të tjerë që nuk u përmendën)? A kanë ndryshuar përparësitë dhe/ose interesat tuaja me kalimin e kohës? *nëse përgjigja është po* Si kështu?
- A do të thoni se jeni duke kërkuar në mënyrë proaktive mundësi për të marrë pjesë në këto procese apo jeni duke pritur që rastet të ndodhin? Pse kjo është ashtu? (*për një qasje proaktive*) A mund të jepni një shembull? Pse keni vepruar? Cili ishte rezultati? (*për një qasje më pasive*) A mund të jepni një shembull? Pse ishte ajo një qasje mjaft pasive/pse vendosët të prisnit? Cili ishte rezultati?
- Kur merrni pjesë në procesin e konsultimit - kë konsideroni si kundërshtarët tuaj? Pse kjo është ashtu? Si merreni me këtë?
- E çka është me mbështetësit tuaj? Pse është ajo? Si bashkëpunoni me ta?
- A ka ndonjë që është indiferent? Po përpiqeni t'i kyçni ato apo jo? Pse? A kanë ndryshuar ato role - kundërshtarë, aleatë, indiferentë, nga një proces konsultativ në tjetrin? Apo gjatë një procesi të tillë? Çfarë saktësisht ka ndryshuar? Pse mendoni kështu?
- A ka procese konsultimi për të cilat jeni krenar? Shkurtimisht përshkruani qëllimin, institucionin mikpritës, mekanizmin? Për çka jeni ndjerë krenarë?

VLERAT E EU'SË

• Le të kthehemi tek ai fëmijë 10 vjeçar që nga fillimi - si do t'i shpjegonit atij se çfarë është demokracia? Cilat janë vlerat kyçe demokratike? Ai fëmijë është përsëri këtu - zgjidhni një vlerë që Ju duket më e rëndësishme dhe shpjegojini atij - si e praktikoni dikush atë vlerë? Si duhet ta praktikojë e gjithë shoqëria?

• Cila është vlera Juaj thelbësore? Si e praktikoni këtë vlerë në jetën tuaj të përditshme? Pse është kaq e rëndësishme kjo vlerë?

• Cili është niveli i zhvillimit të demokracisë në vendin tuaj? A jeni i kënaqur me atë nivel apo jo? Pse? Çfarë duhet të përmirësohet së pari? Me cilin aspekt jeni të kënaqur? Dhe çka është me BE'në? A po lëviz vendi juaj shumë ngadalë, shumë shpejtë apo me ritmin e duhur drejt BE'së?

• Çfarë ka BE'ja dhe çfarë nuk ka vendi juaj për sa i përket vlerave, praktikave, mekanizmave? Cila është gjëja e parë që do të dëshironit të ndodhte në vendin tuaj që është karakteristike e BE'së? Çfarë tjetër? Pse është e rëndësishme ajo?

• Nëse do të duhej të zgjidhnit një qytet në vendin tuaj që është "qyteti më evropian", cilin do të zgjidhnit? Pse? Dhe cila është më pak evropiane? Pse?

• A ka diçka në BE (për sa i përket vlerave, praktikave, mekanizmave) që nuk doni të shihni në vendin tuaj? Pse është ajo? A ka diçka në vendin Tuaj (vlera, praktika, mekanizmi) që dëshironi të shihni më shumë në vendin Tuaj?

PJESËMARRJA E TË RINJVE PAS COVID19

• Si ndiheni rreth COVID19? A ndikoi ajo në Ju personalisht në ndonjë mënyrë (*u sëmurët, humbët dikë, humbët punën Tuaj...*)? A ndikoi kjo në ndonjë nga miqtë Tuaj, familjen?

• Sa jeni të kënaqur me atë se si ka reaguar qeveria juaj në përgjithësi ndaj kësaj? Si do ta përshkruanit këtë reagim? A i mbështetni kufizimet në lëvizje, ekonominë në vendin tuaj... apo jo? Deri në ç'masë?

• Ekziston një debat global në lidhje me atë nëse duhet të përqëndrohemi në kohë krize si COVID19 në ruajtjen e shëndetit të popullsisë dhe mbylljen/sakrificimin e ekonomisë apo mbajtjen e ekonomisë në funksionim, me rrezikun për shëndetin e njeriut. Duket se ka argumente të mira për të dyja opsionet. Si ndiheni për këtë dilemë? Çfarë do të zgjidhnit? Pse?

• Duke patur parasysh krizën globale, ende në vazhdim të COVID19, çfarë mendoni se duhet të bëjnë shoqëritë - të priren për një udhëheqje më të fortë, më të qartë dhe pushtet më të centralizuar, apo të jenë më demokratike dhe të hapura? Çfarë do të donit të shihni në vendin Tuaj? Nga ata të dy, në cilën rrugë mendoni se duhet të shkojë vendi Juaj? Pse? Po shkon andej apo jo?

• Mendime për COVID19 - si ka ndikuar ajo në çdo proces pjesëmarrës /konsultues të rinisë në të cilin mund të keni marrë pjesë? Apo mbi procese të tjera të ngjashme që Ju i njihni? Dhe si në të ardhmen, pas COVID19 dhe me konceptin e rrezeve globale të pandemisë të reja, do të duket pjesëmarrja e të rinjve në vendin Tuaj? A do të ndryshojë? Si? Cilat janë disa nga të mirat dhe cilat janë disa nga aspektet e këqija të tij?

PËRMBLEDHJE

- Reagimet ndaj: temës, moderimit, aspekteve teknike...? Çfarëdo prapaveprim tjetër?
- Çdo gjë e rëndësishme në lidhje me pjesëmarrjen e të rinjve që nuk arritëm ta pyesnim.

ANEKS III - REFERENCA

- Albania in the Berlin process. (2016). A Mapping and Comparative Assessment of Youth Organizations in the Western Balkans. An Insight to Youth Organizations and Youth Policy in Albania, Montenegro and Serbia.
- Assembly of the Republic of Kosovo*. (2009). Law No. 03/L-145 on empowerment and participation of youth.
- Beogradska otvorena škola. Strateški okvir omladinske politike u Republici Srbiji- izazovi i perspektive.
- CeSID. (2019). Položaj i potrebe mladih u Republici Srbiji. CeSID
- Dušanić, Srđan, Lakić, Siniša and Turjačanin, Vladimir. (2017). Građansko i političko učešće mladih- psihološki pristup.p. 94. Friedrich Ebert Stiftung. Banja Luka.
- European Commission. (2017). Youth Wiki national description. Youth policies in the former Yugoslav Republic of Macedonia.
- Feltes, Tilmann. (2013). Youth and Democracy: The Promotion of Youth Participation by the International Community in Kosovo*. Security and Human Rights 24 (2013) 195-209. Martinus Nijhoff Publishers.
- Filipi, Gjergj. (2015). Youth in Albania: Challenges in changing times. Republic of Albania. Institute of Statistic.
- Galevski, Martin. (2019). Socio-political participation of Youth in North Macedonia: Apathy, Optimism or Disappointment? Westminster Foundation for Democracy.
- IDRA Team of authors. (2012). Kosovo* youth study. Forward looking grounded in tradition. Friedrich Ebert Stiftung
- International Foundation for Electoral Systems. (2016). The role of Youth in political entities in Kosovo*.
- Jašarević, Jasmin, Jevdić, Jugoslav. (2018). Contribution of non-programme countries to EU Youth Wiki. Bosnia and Herzegovina Chapter II: Voluntary Activities. Council of Europe.
- Jasarević, Jasmin. (2017). Contribution of non-programme countries to EU Youth Wiki. Chapter I. Bosnia and Herzegovina: Youth Policy Governance.
- Jusić, Marina, Lavrić, Miran, Tomanović, Smiljka. (2019). Youth study Southeast Europe 2018/2019. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.
- Kamberi, Geron, Çela, Alba. (2019). Youth Study Albania 2018/2019. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.
- Loka, Kreshnik. (2017). Contribution of non-programme countries to EU youth Wiki. Chapter I: Albania youth policy governance. Council of Europe.
- Maarten Lemstra, (2020). Policy Brief - The Destructive Effects of State Capture in The Western Balkans. EU Enlargement Undermined, The Hague, Clingendael Institute
- Ministarstvo prosvete Crne Gore, Ministarstvo sporta Crne Gore. (2016) Strategija za mlade 2017-2021.
- Popadić, Dragan; Pavlović, Zoran, Mihailović Srećko. (2018). Mladi u Srbiji 2018/2019. Friedrich Ebert Stiftung
- Potočnik, Dunja, Williamson Howard. (2015). Youth policy in Serbia. Conclusions of the Council of Europe International Review Team. Council of Europe
- Radoman, Marija. (2019). Vrednosne orijentacije srednjoškolaca u Srbiji-istraživanje 2019. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. Helsinške sveske br. 38.
- Regional Cooperation Council. (2020). Balkan Barometer. Public opinion-analytical report. Sarajevo: Regional Cooperation Council
- Republic of Kosovo*. Ministry of Culture, Youth and Sports. (2019). Strategy for youth 2019-2023.

- Rumbullaku, Oltion. (2019). Youth study in Kosovo* 2018/2019. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.
- Stojanović, Boban, Ivković, Aleksandar. (2020). Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih
- Topalli, Irena. (2018). Contribution of non-programme countries to EU youth Wiki. Chapter II: Voluntary activities. Council of Europe.
- Topuzovska Latkovikj, Marija et al. (2019). Youth Study North Macedonia 2018/2019. Friedrich Ebert Stiftung.
- United Nations. (2016). Voices of Youth. Research into youth in BiH. Dijalog za budućnost.
- Vangeli, Anastas. (2019). Public Opinion and Popular Narratives Ahead of the EU Council in Fall 2019. China CEE institute.
- Vesić, Aleksandra, Momčilović, Tomas Bueno, Koeshall, Nathan (2019). Comparative Analysis of Public Opinion on Philanthropy in the Western Balkans, Belgrade, Catalyst Balkans.
- Westminster Foundation for Democracy. (2019). Youth perception and attitudes towards politics in Montenegro.
- ZAKON O MLADIMA. "Službeni list Crne Gore", br. 025/19 od 30.04.2019, 027/19 od 17.05.2019.

IMPRESSUM

BOTUES

CRTA - Qendra për hulumtim, transparencë dhe përgjegjësi

Takovska 23, Beogradi, Serbi

www.crtars.rs

office@crtars.rs

PËR BOTUESIN

Rasha Nedeljkov

DIZAJNI I PUBLIKIMIT

Boris Cupaq

www.refresh.rs

Beograd, Tetor, 2020.

Ky publikim u përgatit nga Qendra për Hulumtime, Transparencë dhe Përgjegjësi CRTA në korniza të projektit të financuar nga BE'ja **Të rinjtë e Ballkanit për Evropën**, zbatuar nga 14 partnerë:

Fondacioni Qendra për Demokraci, si partner udhëheqës, Shoqata e Agjencive Lokale të Demokracisë (ALDA), ALDA Shkup, Agjencia e demokracisë lokale Subotica, Agjencia e demokracisë lokale Mali i zi, Agjencia e demokracisë lokale Mostari, Agjencia e demokracisë lokale Prijedor, Agjencia e demokracisë lokale Kosovare, Agjencia e demokracisë lokale për Serbinë qendrore dhe jugore, Agjencia e demokracisë lokale Zavidoviqi, Agjencia e demokracisë lokale Shqipëria, CRTA, Qendra Youth Act Shqipëri dhe SODEM Turqia

Ky publikim është i formuar me mbështetjen e Bashkimit Evropian. Përmbajtja e këtij publikimi është përgjegjësi posaçërisht e Qendrës për kërkime, transparencë, dhe përgjegjësi - CRTA, dhe nuk reflekton domosdoshmërisht pikëpamjet e Bashkimit Evropian.

